ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫНЫҢ ФРОНТУЗУН КАЛБАРТПЫШААН, СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИН УЛАМ КҮШТЕЛДИРЭЭЛ!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ
БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР
ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ
СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

№ 161 (4389) 1959 ч. август 13, четверг | Өртээ 20 коп.

Культура-массалыг ажылдарны хову турлагларынче

Областың колхозтарының, совхозтарының ховуларында кайгамчык чаагай дүжүт бышкан. Таңдының «Межегей» совхоз, Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» колхоз болгаш Улуг-Хемниң, Чаа-Хөлдүң чамдык көдээ ажыл-агый артельдери тараа ажаап алыышкынынче баштай киргеннер. Каш хонган соонда обласка дүжүт дээш демиселдиң шиитпирлиг үези калбак фронт-биле эгелээр. Олче бүгү ажылчы чоннарның күженишкиннерин мобилизастаарынга чугула черни культура-чырыдыышкын албан черлери ээлээр ужурлуг. Ынчангаш чамдык культура-чырыдыышкын албан черлери бо хүннерде боттарының ажыл-чорудулгазын хову турлагларынче шилчиткеннер.

Каа-Хемниң Сарыг-Септе Культура бажыңының директору эш Жирнов удурткан культура бригадазын организастаан. Олар баштайгы үнүүшкүнү «Совет Тыва» колхозче кылгаш, бригаданың кежигүннери ховуларда ажыл-ишчилерниң ортузунга янзы-бүрү темаларга лекция, беседаларны база номчулгаларны чорутпушаан, концертти көргүзүп чоруурлар. Концерттиң программазында янзы-бүрү ырылар, уран номчулгалар, танцылар, шоодуглуг чугаалар болгаш өске-даа чүүлдер бар. Ол бригада хову турлагларынга дүжүт ажаап алыышкыны доозулгуже чедир план ёзугаар ажылдаар. Оон-биле холбаштыр ол районда тускай көжер кинону база организастаан. СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи (эргелекчизи эш Болотов) ажаап алыышкын үезинде районга чорудар масса-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдарның тодаргай планын культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчыларының киржилгези-биле ажылдап кылгаш, шагда-ла ол хемчеглерни боттандырып чорудуп турар.

Оон-биле холбаштыр ындыг ажылдар чүгле Каа-Хемде эвес, өске-даа районнарда калбарып турар болгаш культура албан черлериниң он-он ажылдакчылары боттарының организакчы ажылдарын хову турлагларында ажыл-ишчилерниң ортузунда чүткүлдүг чорудуп турарын база демдеглезе чогуур. Аңаа чижек кылдыр Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозтуң көдээ клувунуң ажылдакчыларын, ылаңгыя ында библиотека эргелекчизи Саара Иргиттини, Бии-Хемниң көжер кинозунуң механиги Горевти, Таңдының Кочетова суурда киномеханиги Макаровту болгаш оон-даа өскелерни чугаалап болур.

Ындыг болза-даа областа ажыл-агыйның улуг чугула политиктиг кампаниязы дүжүт ажаап алыышкыны-биле дүүштүр чамдык культура албан черлери боттарының ажылын амдыгаа чедир эде тургузуп ап шыдавааннар. Аңаа хамыктың мурнунда Улуг-Хем, Чаа-Хөл, Таңды районнарның культура-чырыдыышкын албан черлери хамааржыр. Чижээ, Улуг-Хемниң «Торгалыг», «Чодураа», «Х Улуг хурал» колхозтарында көдээ клубтарда ажыл шуут сандараан болгаш сиген белеткелиниң-даа дүжүт ажаап алыышкынының-даа үезинде чорудар культура-массалыг ажылдың планын мынчага чедир кылбаан. Район төвүнде Культура бажыңының организастааны культбригадазы чаңгыс катап колхозтарже чорупкаш, оон-биле оожургап олурупкан. Ол бүгү таарымча чок чоруктар райкүүскомнуң эш Прудников эргелекчилээн культура килдизин болгаш СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизин дүвүретпейн турар.

Чаа-Хөл районнуң Культура бажыңы (директору эш Щелков) районга сиген кезилдези эгелээнде-ле культбригаданы организастаар дээш мынчага чедир чадап каан болгаш сөөлгү үеде «баянист чок, ынчангаш чүү-даа бүтпес-тир» деп чылдагааннап орар болу берген. Көдээ клубтарда байдал база оон дээредевес. Бо четпестер Чаа-Хөлдүң партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң ажылдакчыларын база-ла дүвүретки дег-дир.

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш облкүүском обласка дүжүт ажаап алыышкынын чорударының болгаш күрүнеге тараа дужаалдазының дугайында доктаалынга культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчыларының кичээнгейин база күженишкиннерин тарааны кыска хуусаада чидириг чокка ажаап алырынче, күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгени күүседир ажылдарже угландырарын чугулалап айыткан.

СЭКП райкомнарының пропаганда болгаш агитация килдистери база райкүүскомнуң культура килдистери ажаап алыышкын үезинде чорудар культура-массалыг ажылдарның тодаргай планын чогаадып кылыр, агит-культбригадаларны организастаар, ховуларда ажыл-ишчилерге көргүзер концерттерниң база киноларның репертуарларын хынамчалыг шилип ап, белеткээр херек. Ылаңгыя чорудар лекция, беседаларны болгаш концерт көргүзүглерин тус черниң амыдыралы-биле ханы холбаштырар болгаш мурнакчыларның дуржулгазын нептередир, чалгааларны шүгүмчүлеп илередиринге хана солуннарны, агит-хуудустарны болгаш культура-массалыг ажылдарның өске-даа хевирлерин ажыглаар. Бо чылын обласка дүжүттүң 90 хуузун аңгылап ажаап алыр чүве төлээде ол мурнакчы арганы калбаа-биле пропагандалаар ужурлуг.

Областың ажылчы чоннары бо чылын Совет Эвилелиниң улустарының найыралдыг өг-бүлезинге тыва улустуң киргенинден бээр 15 чыл оюн демдеглээр болгаш ноябрь-декабрьда СЭКП ТК-ның Пленуму болур. Тарааны кыска хуусаада чидириг чокка ажаап алыры база ону күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгени чедиишкинниг күүседири орта төлептиг белек болур чүве төлээде, бо чаагай херекке боттарының салыышкынын киирери—амгы үеде культура албан черлериниң ажылдакчыларының эң хүндүлүг хүлээлгези болур.

Эртем ажылдакчыларының Бүгү-делегей федерациязынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң харыызы

Эртем ажылдакчыларының бүгү-делегей федерациязының төлээлерин Н. С. Хрущев майда хүлээп алган болгаш ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында айтырыгга хамаарыштыр оларның-биле беседа кылган. Ол айтырыгның талазы-биле негеде бижиин сөглзүреди ук федерация Н. С. Хрущевка дамчыдып берген.

Чепсегленишкиннерни эндере бүдүрүп турары-биле холбаштыр улуг айыылдың тыптып келип турарын дугайты сагыш човап турарын эртемденнер боттарының негеде бижиинде илередип турар болгаш чепсегленишкиннерни калбаа-биле дүжүреринче баштайгы дыка улуг базым кылдыр, ядролуг чепсектиң шенелделерин саат чок соксадырынга чедирип болгу дег делегей дугуржулгаларын кылырын мырыңай эргежок чугула кылдыр ында санап турар.

Эртем ажылдакчыларының бүгү-делегей федерациязынга харыыны Н. С. Хрущев август 5-те чорудуп берген, ында онзалап демдеглээни болза, ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулгаларны кылырын Совет чазак улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп, чепсегленишкиннерни дүжүрер болгаш делегей байдалын кадыкшыдар талазы-биле моон соңгаар улам-на калбак хемчеглерни боттандырарының оруунга ону эң чугула базым кылдыр көрүп турар.

Совет Эвилели ындыг дугуржулгага саат чок ат салырынга белен деп харыыда чугаалап турар. ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның ам Женевада эртип турар чугаалажыышкыннарынга ындыг дугуржулганы чедип алырынга Совет Эвилели эвээш эвес күженишкиннерни үндүрген. Совет таланың эгелээшкинин ёзугаар чөвүлел хуралга чамдык дешпилге чедип алдынган, ынчалзажок кол бергелер ам-даа шиитпирлеттинмээн.

Чөвүлел хуралга долу чедиишкинни чедип алыр төлээде, Каттышкан Штаттарның болгаш Великобританияның төлээлекчилери база кады ажылдажыр күзелди болгаш чөвүлел хуралдың мурнунда салдынган сорулганы чедип алырынче чүткүлдү илереткен турары эргежок чугула деп, Совет чазактың баштыңы айтып турар.

(СЭТА).

* *

Баштайгы тарааны—күрүнеге

АЛААК. (Телефон-биле). Таңды районнуң «Межегей» совхозунда тараа ажаап алыышкыны хүн бүрүде калбарып турар. Баштайгы хүннерде 571 гектар черниң тараазы аңгылап ажаар арга-биле кестинген. Ооң иштинден 161 гектарны шуут ажаап алдынган. Арбайның гектар санындан 10 центнерден куду эвес дүжүттү ап турар.

Баштайгы тарааны күрүнеге дужаары эгелээн. Август 12-ге чедир Кызылдың төп сайгарылга баазазынга 30 тонна арбайны дужааган.

Ажаап алыышкында комбайнерлер Кудрин, Ходырев, Непьющий ажылдың ээлчег нормазын ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп турарлар.

Совхозтуң тараажылары бүгү техниказы-биле чоокку 2—3 хүннерде ажаап алыышкынче калбаа-биле кириптер деп турар.

Ажаап алыышкынче кирипкен

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артелиниң тараажылары чаа дүжүттүң тараазын ажаап алырынче кирипкен. Август 11-де боду чоруур комбайнның башкарыкчызы эш Нугис 150 гектар черде тараан арбайны өске комбайннар кезер кылдыр изеп кескен. Дүүн ол участокту 4 комбайн кезип кирипкен. Арбайның дүжүдү бир гадан ортумаа-биле 15 центнер ажып турар. Колхозтуң төп шаңынче чаа дүжүттүң тараазын сөөрткен машиналар шуужуп эгелээн. Комбайннардан тараа сөөртүп турар 6 машиналарның эккелген тарааларын төп шаңның ажылдакчылары арыглап, кургадып эгелээннер.

Артель баштаар чери төп шаңда ажылдап турар кижилерге ниитиниң чемненилге черин ажыткан болгаш оларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

«Кызыл тараачын» колхозтуң №1, 2 хову бригадаларының кежигүннери болгаш механизаторлары ажаап алыышкынны 14 ажыл хүннеринде доозар деп шиитпирлээннер. Дараазында 2—3 хонуктан тараа ажаап алыышкынынче 9 комбайнны немей киирер.

Берген сөстү ээлээр дээш

Таңды районнуң Балгазында «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелиниң Суроктта сиген кезилдезиниң шөлүнде В. Чистобаев удурткан трактор-бүдүрүлге бригадазы сиген ажаап алыышкынын чорудуп турар. Ында сигенни трактор косилкалары-биле кезип, трактор дырбааштары-биле трактор хөпээннекчизи-биле бөлүп турар.

Комсомолчу Чооду Кара-оол трактор дырбааштары-биле хүнде 25 га черниң сигенин бөлер планныг тургаш, ол бодунуң ажыл нормазын үргүлчү 150—160 хуу күүседип турар.

Бо-ла бригадада К. Хүлер трактор хөпээннээшкининде идепкейлиг ажылдап турар. Тракторда ол бирги чыл ажылдап турар болза-даа, часкы ажылдар үезинде планныг онаалгаларын үргүлчү 120—130 хуу күүседип келген болгаш ам ында мал чеминиң белеткелинде мурнакчыларның бирээзи.

Сиген кезикчилериниң аразынга массалыг ажылды чорударын ында утпайн турар. Бригаданың чайгы хову турлаанга чеде бээрге-ле майгын үстүнде, кызыл пөстерде бижээш, делгеп каан дараазында лозуңнар кижиниң караанга илдеп: «Эр, хереежен колхозчулар, мал чеми белеткээриниң планын чедиишкинниг күүседиилинер! Берген сөзүңнү—ээле, алган хүлээлгеңни—күүсет!»

Чурукта: трактор хөпээннээшкининде К. Хүлерниң агрегадының кезип каан сигенни хөпээннеп бөлүп турары.

Кукуруза ажаап алыышкыны

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң эш Төмүр-оолга баштаткан кукуруза звенозу ногаан массаны силостаарынче эгелеп кирипкен. Силос ажаар «СК-2, 8» комбайнда комбайнер Бечил-оол, тракторист Кара-оол олар хүнде 6 гектар черниң кукурузазын кестирер тургаш, 8—12 гектарны кестирип турар.

Баштайгы дөрт хүннүң дургузунда кукурузаның 600 тонна ногаан массазын силостаан. Ында силос сөөртүп турар чолаачылар Бапый-оол, Берзилов, силос салыкчылары Сереэ, Каас-оол, Допуй-оол эки ажылдап турарлар.

Тараа хүлээп алырынга белен

Барыын-Хемчик районнуң тараа хүлээп алыр пунктузунуң ажылдакчылары чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырынга эки белеткенгеннер. Ында тараа урар складтарның болгаш тараа кургадыр черлерниң септелгези бүрүн доозулган. Складтарның иштин аштап арыглааш, дезинфекцилеп каан.

Хөй күш негеттинер ажылдарны механизастаар талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Ылаңгыя №1 складка тараа урар ажылды бүрүнү-биле механизастаан. Энир чылга чедир ол складка тарааны шоодайлап дажып турган. Ол ажылды ам транспортёрлар солаан. Складтың ийи эжиинде тараа урар оңгарларны цементилеп кылган. Аңаа дүшкен тараа транспортёрлар таварыштыр складче кирер кылдыр таарыштыр кылдынган.

Складка урар тарааны арыглап, кургадыры-биле 800 дөрбелчин метр шөлдү цементилеп кылган болгаш пунктунуң электростанциязы, сушилказы болгаш өске-даа чепсек-херекселдери септеттинген.

ОБЛАСТЫҢ КОЛХОЗТАРЫНДА БОЛГАШ СОВХОЗТАРЫНДА МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ЧОРУП ТУРАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА МЕДЭЭ

(Август 10-га чедир, планга удур хуу-биле).

Районнар:		
1. Эрзин	76,1	102,6
2. Өвүр	73,5	45,9
3. Чөөн-Хемчик	72,5	34,5
4. Барыын-Хемчик	63,6	27,5
5. Бай-Тайга	57,4	35,7
6. Каа-Хем	47,3	22,9
7. Сүт-Хөл	46,1	28,5
8. Тожу	45,0	300,4
9. Тес-Хем	44,0	28,8
10. Чаа-Хөл	43,7	20,6
11. Таңды	29,6	29,1
12. Улуг-Хем	23,8	20,1
13. Бии-Хем	18,1	41,7
Совхозтар:		
1. «Кызыл партизан»	60,2	8,6
2. «Межегей»	54,3	19,6
3. «Тиилелге»	52,1	10,2
4. «Өөк»	41,1	43,4
5. «Барлык»	30,7	5,2
6. «ҮТКА 25 чылы»	30,1	8,1
7. «Элегес»	22,1	47,0

* *

Чолаачыларның дайынчы сорулгазы

Кызыл хоорайның чолаачыларының, автоажыл-агыйларның ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының база удуртукчуларының чөвүлел хуралы август 11-де болуп эрткен. «Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш тараа белеткелдериниң үезинде чолаачыларның сорулгаларының дугайында» илеткелди СЭКП хоорбомунуң кежигүнү, облкүүскомнуң иштики херектер эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш Н. Голубев кылган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчег чок XXI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг күүседир дээш калбарткан социалистиг чарышка киришпишаан, сөөртүлге планын тонна талазы-биле бо чылдың эрткен чеди айларында бистиң областың чолаачылары 112 хуу күүсеткенин илеткелчи демдеглээн. 1959 чылдың баштайгы чартыында болгаш июльда пааннарын ылаңгыя Чадаананың, Минусинскиниң болгаш Кызылдың №2 чуък АТК-ларының чолаачылары хуусаа бетинде ажыр күүседип, кывар, чаар материалдарның камналгазын чедип алганнар.

Кызылдың пассажирлер АТК-зында коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери коммунистер эштер Панасюра, Сапогов, кондукторлар эштер Пичугина, Капина олар пассажирлер аргыштырарын эң үлегерлиг организастап турарлар. Кызылдың №1 чуък АТК-зында эш Безотечество чеди айларның сөөртүлге планын 175 хуу, эш Борозенко—199 хуу күүсеткеннер, а эш Зюзин чеди чыл планының баштайгы чылы—1959 чылдың сөөртүлге планын ажыр күүсеткеш, ам 1960 чылдың планының күүселдезинге кириштир ажылдап турар.

Партияның XXI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген Тываның тараажылары, механизаторлары бо чылын чаагай дүжүттү өстүрүп алгаш, ам ооң ажаап алыышкынынче массалыг эгелеп кирипкеннер. Бо чылдың тараазының үнүш дүжүдү областа эрткен чылдаазындан-даа чаагай, а тарааның ниити чыылдазы 1958 чылдаазынга деңнээрге бо чылын ыракта хөй болур. Ынчангаш Кызылдың чолаачыларының мурнунда дайынчы улуг сорулгалар туруп турар. Кызылдың №1 чуък АТК-зының начальниги эш И. Зандеев чөвүлел хуралга санал бергеш, дараазында хүлээлгелерни алган:

— Чаагай дүжүттүң тараазын кыска хуусаада чидириг чок ажаап алырынга, тараа белеткелдерин үлегерлиг чорударынга мурнакчы киржириинден артык чаагай болгаш харысалгалыг сорулга амгы үеде чолаачыларда чок. Тараа дээш демисел—автомобиль транспортунуң бүгү ажылдакчыларының эң чугула хереэ. Бистиң АТК-ның чолаачылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, септекчилери бо чылдың дүжүт ажаап алыышкынының болгаш тараа белеткелдериниң үезинде Улуг-Хем районнуң колхозтарынга, «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозка барып ажылдаарлар. Баштайгы автоколонналар ам чорупкан. Чеди чыл планының баштайгы чылының чаагай дүжүдүнүң тараазының сөөртүлгезин хамыкты мурнап доозар бис. Тараа дээш демиселге Кызылдың №2 АТК-зының коллективин социалистиг чарышка кыйгырдым.

Тыва автотрестиң Минусинскиде автотранспорт конторазының чолаачызы эш С. Петровтуң хуралга чугаалааны:

— Бистиң мурнувуста ёзулуг дайынчы сорулга туруп турар. Ол дээрге, тараа дээш демисел. Бистиң трестиң Минусинск АТК-зының автоколоназының чолаачылары бистер Бии-Хем районнуң колхозтарынга болгаш ол районда «Өөк» совхозтуң тараа шөлдеринге барып ажылдаары-биле чедип келдивис. Автомашиналарны камналгалыг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, хүн бүрүнүң нормазын чолаачы бүрүзү 200 хуудан эрү күүседип тургаш, тараа сөөртүлгезин хамыкты мурнап доозарын шиитпирлеп алган бис. Бистер шак ынчаар ажылдаар ужурлуг бис. Бүгү совет улуска СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң төөгүлүг Кыйгырыы бистерни күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерже улам сорук киирип турар. Чолаачылар дугайында Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улуг сагыш салыышкынны илергейлээн: дүжүт ажаап алыышкынынга болгаш тараа белеткелдеринге киржир чолаачыларның шалыңын бүрүн бербишаан, ортумак ажыл төлевириниң 75 хуузунга деңнештир немелде төлевирни бо чылын тыпсырын шиитпирлээн. Оон ыңай чолаачы кижи колхозтарга, совхозтарга баргаш ажылдаан төлевирин база бүрүн алыр. Бо улуг сагыш салыышкынга харыы кылдыр эрес-шудургу ажылдаарывысты хүлээндивис.

Кызылдың №1 чуък АТК-зының кыйгырган социалистиг чарыжын №2 АТК-ның чолаачыларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, септекчилериниң хүлээп алганын, чаагай дүжүттүң тараазын ажаап алыр, белеткээр дээш Каа-Хемниң тараажыларынга, механизаторларынга ол автоажыл-агыйның чолаачыларының дузалажып баарын АТК-ның начальниги эш Ф. Круговой чугаалаан.

Хоорайның чолаачыларының хуралынга СЭКП обкомунуң секретары эш А. Анкудинов санал бергеш, дүжүт ажаап алыышкынының база тараа белеткелдериниң үезинде чолаачыларның тодаргай сорулгаларын айыткан. Бо чылын Кызыл хоорайдан 1500 чолаачылар көдээже үнүп, колхозтарның, совхозтарның ажыл-ишчилеринге боттуг дузазын чедирерлер. Тараа дээш демиселдиң үезинде автомашиналарның ажыглалының экижидериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң эргежок чугулазын эш Анкудинов онзалап демдеглээн.

Областың бүгү чолаачыларынга кыйгырыгны чөвүлел хуралдың киржикчилери хүлээп алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүнгенинге удур хүн бүрүде 2,7 хуу бедидерин кыйгырыгда айтып турар.

ИЙИ АЖЫЛ КАПСЫРЛАЖЫП КЕЛГЕН

Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг көдээ ажыл-агый артели (даргазы эш Комбу) мал чемнерин бо чылын эрткен чылда турганындан хөйнү белеткээр. Сиген кезилдезин ол колхоз районнуң өске колхозтары-биле бир дөмей июль айның ортан үезинде эгелээн. Ындыг болза-даа артель баштаар чериниң болгаш ында партия организациязының (секретары эш Чимит) талазындан сиген ажаап алыышкынынче чогуур кичээнгейни салбааныңдан ол ажыл оожум чоруп турар.

Бо айның 3-те партия организациязының ниити хуралынга сиген кезилдезиниң чоруп турарының болгаш дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелдиң дугайында ийи кол айтырыгны чугаалажып көрген. Аңаа бо айтырыгларның талазы-биле колхозта ийи хову бригадаларының бригадирлери дорчу дыңнадыгны кылганнар. Сиген белеткелиниң ажыл планын ёзугаар ол бригадаларның кайызы-даа ниитиниң малынга чем белеткээриниң талазы-биле боттарынга онаашкан пландарын август 10-да доозар ужурлуг турган. Артель баштаар чериниң болгаш партия организациязының база тус-тус бригадирлерниң сиген кезилдезинге четчир санныг кижи күжүн мобилизаставаанындан болгаш база оларның күш-ажылын шын организаставаанындан сиген белеткелиниң планы айыттынган хуусаазында күүсеттинмээн.

Сиген кезилдезинде 4 кол бригаданы үзүп тургускан. Олар кайызы-даа сиген белеткелиниң талазы-биле бодунга алган хүлээлгелерин күүсетпээн. Ылаңгыя №2 хову бригадазында сиген кезилдези чөгенчиг байдалда турар. Ол бригаданың удуртукчузу коммунист эш Чүлдүм партия хуралынга бригада 194 тонна сиген белеткээр планындан август 3-ке чедир 44 тоннаны белеткээн деп медеглээн.

Ынчалзажок бригадирниң ол медеглели даап салдынган дээрзи дараазында хүнде илерээн. Ол хүн колхозтуң зоотехниги эш Кочал-оол-биле №2 бригаданың ажылдап турган черинге баргаш, бригадир болгаш бригаданың кежигүннери-биле чугаалаштывыс. Бригаданың кежигүннери (даңзыда 55 кижи, херек кырында 37 кижи) сиген кезип эгелээнден бээр 6 бичежек сараатты тургускан. Оларны бригадир-даа, учётчик-даа хемчевээн, ынчангаш ооң хемчээлин карак-биле чижеглеп алган. Кестинген чер 22 гектар болгай, ынчаарга га бүрүзүнден 2 тонна (!?) деп алза ажырбас боор дээш ол 6 сараатчыгаштарны 44 тонна кылдыр сиген белеткелиниң медээзинге киирген. Херек кырында ол сарааттарны хемчээп көөрүвүске 44 тонна эвес, чүгле 20 тонна хире болган.

Моон алгаш көөрге, ол колхозтуң өске-даа бригадаларының сиген белеткелиниң талазы-биле киирип турар медээзи херек кырында белеткеттинген түңден көвүдеп турар дээрзи тодаргай. Аңаа холбаштыр база бир чижектен көргүзүп болур. 3-те болган хурал сөөлүнде сиген бригадаларының бригадирлериниң чамдызы район төвүнге агитаторларның хуралынга чорааннар, 4-те бичии чаашкын-даа болган болгаш ол хүннерде сиген улузу четче ажылдавааннар. 5-те бригадирлер семинардан чедип келгеш, сиген шөлдеринге-даа барбайн конторага олуруп алгаш, тус-тузунда 5 хонукта сиген белеткелиниң медээзин тургузуп эгелээннер (ол хүн район организастарынче медээ бээр болгай). Ол санаашкындан сиген белеткелиниң ниити планы 37 хуу турганындан 52 хуу чедир өскен. Бо медээге бүзүрээри берге.

Маңаа холбаштыр районнуң колхозтарында сиген белеткелиниң кандыг янзы чоруп турарының болгаш оон кээп турар медээлер херек кырында белеткеттинген сигенниң түңү-биле дүгжүп турар бе дээр дугайында район организацияларын тодаргай хынавайн турарын демдеглезе чугула. Районнуң көдээ ажыл-агый инспекциязының кол зоотехниги эш Усенкодан сиген белеткелиниң дугайында колхозтардан кээп турар медээлерниң херек кырында кандыг янзылыг болуп турарын айтырарга, дорт харыыдан ойталап, сан-медээ чыырын, ону хынаарын районнуң статистика эргелелинче чүүй каап, харын-даа:

— Колхозтарның киирип турар медээлерин хынаары бистиң хереэвис эвес, бис колхозтарны мораль талазы-биле удуртур ужурлуг бис — деп чугаалап турар. Моон алгаш көөрге инспекцияның кол зоотехниги эш Усенко бодунуң харыылап олурар ажылын тодаргай билбейн турары билдингир. Статистика эргелелиниң ажылдакчылары сиген кезилдезиниң төнчүзүнде хыналда хемчээшкинни кылырлар-ла харын. Ынчалзажок сиген белеткелиниң ажылын районнуң көдээ ажыл-агый инспекциязы, ылаңгыя ооң кол зоотехниги бодунуң шынгыы контролюнуң адаанга алыры ооң дорт хүлээлгези дээрзи билдингир.

Сталин аттыг колхозта мал чеминиң белеткелиниң байдалы мындыг турда колхоз бүдүрүлгезинде база бир кол кампания—дүжүт ажаап алыышкыны база эгелээн. Херек кырында бо ийи кол кампания капсырлажып келген. Дүжүт ажаап алыышкынынга колхоз чамдык белеткелдерни кылып, көдээ ажыл-агыйның кол чепсек-херекселдерин күрүнеден садып, септеп алган болза-даа, бо ажылда четпестер эвээш эвес. Чүнү-даа мурнунда чаа дүжүттүң тараазын уруп, савалап алыр чер барык чок болуп турар. Колхозтуң үш шаңнарында эрткен чылдың тараазы амга чедир дола берген чыдар. Күш-хүнүнге, мал чеминге хереглээр болгаш оон-даа өске фондуларга көрдүнген тараалар четче үлеттинмейн, саваң-биле шыпкан серилерге болгаш крышалары дамдылаар аңмаарларга кыштаан. Ооң иштинден эвээш эвес тараа бо чылын үрелип чыдаан, ону ам сиген-биле кады силостаары-биле сөөртүп турар. А шуут ирий берген тарааны черже үндүрүп төп турар. Колхозтуң ийи хову бригадаларының турлагларында улус чурттаар бажыңнар ам-даа септеттинмээн. Хөл-Бажында №2 хову бригадазының турлаанда чем кылыр кухняның болгаш улус хонар бараактың соңга, хаалгалары чок болгаш дээвиири безин дуглаттынмаан. Ындыг турбуже колхоз баштаар чери тудуг улузун сиген кезилдезинче киирген болуп турар. Дилер ыяш чогундан пилорама ажыл чок турар.

Сталин аттыг колхозта күш-ажыл кылып шыдаар кижи хөй. Колхоз баштаар чериниң болгаш көдээ Советтиң талазындан колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн турар кижилерни мобилизастап, кижилерниң күш-ажылын шын организастап тургаш, тараа, сиген ажаап алыышкынын чедиишкинниг шиитпирлеп болурунуң аргазы ол колхозта бар.

С. МААДЫ,
«Шынның» тускай корр.

Коммунистиг тургузуушкунну калбартырының үезинде социалистиг өнчүнүң хөгжүлдези

«Коммунистиг ниитилелди тургузарының байдалдарында совет кижини амыдыралга белеткээр ужурлуг бис».
Н. С. ХРУЩЕВ.

СЭКП-ниң XXI съездизиниң чогааткаңы коммунистиг тургузуушкуннуң программазында социалистиг өнчүнүң ийи хевирлериниң—бүгү улустуң болгаш колхозтарның өнчүлериниң чоокшулажыр болгаш каттыжар оруктарының дугайында айтырыг чугула черни ээлеп турар. Бо айтырыгны чоорту практиктиг шиитпирлээринге чогуур байдалдар бистиң чуртувуска социалистиг тургузуушкуннуң бүгү чорудулгазы-биле белеткеттинген. Бистиң бүгү экономикавыстың күчүлүг өзүлдези, ооң иштинде СЭКП ТК-ның сентябрь (1953 чылда) Пленумунуң соонда көдээ ажыл-агыйының шапкын көдүрлүүшкүнү социалистиг өнчүнүң ийи хевирлериниң чаңгыс аай коммунистиг өнчү кылдыр чоокку келир үеде хуулгарынга боттуг белеткел чүүлдерни тургускан.

Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринге болгаш продуктуларны хуваарынга, а ынчангаш ниитилелдиң өнчүзүнге янзы-бүрү хамаарылгалыг аңгыларга кижилерниң ылгалыр чоруу коммунизм үезинде турбас. Коммунистиг ниитилелдиң кежигүнү бүрүзү бодунуң күш-ажылын болгаш бодунуң чаагай чоруун ниити улустуң өнчүзүнге үндезилеп турар. Чаңгыс аай, бүгү улустуң өнчүзүнүң бүрүн тиилелгези-биле кады ниитилелдиң байлаа элбекшилдиг агым-биле куттулар болгаш кижи төрелгетен бодунуң тугунга: «Кижи бүрүзү шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге херегләэп шаа-биле» деп ыдыктыг сөстерни бижип болур үе чедип келир.

Капиталистиг хуу өнчүнүң сөөлгү шагы хапкан

Бүдүрүлге аргазы бүрүзүнге өнчүнүң тускай хевири дүүшкен турарын марксизм-ленинизм өөредип турар. Бүдүрүлгениң беш аңгы аргаларынга—баштайгы амыдыралдың общиналыг, кул эдилелдиг, феодалдыг, капиталистиг, социалистиг аргаларынга өнчүнүң кол-кол беш хевирлери дүгжүп турар.

Амга чедир болуп келген революциялар өнчүнүң бир хевиринге удур ооң өске хевирин камгалаан революциялар болуп турган. Капиталистиг хуу өнчүнү бадыткап тургузар үеде бүдүн далай дег хан төгүлген. Капитализмниң хөгжүлдезиниң хире-чергези-биле бир талазында—капиталдың магнаттарының өнчүзү үзүктел чокка өзүп турган, өске талазында—ядарал, дарлал, кулданыг, мөлчүлге массалыг көвүдеп турган болгаш ооң-биле кады ажылчын аңгының кирилеңнээшкини өзүп турган.

Тускай төөгүлүг үе байдалда хуу өнчүнүң дээштиг ролюн ойнап турганын ындыг эвес дээр болза шын эвес болур ийик. Чижээ, капитализмге эң дээре чылдарда хуу өнчүнүң тергиидели миллион-миллион кижилерни аштыг болгаш мөлчүлгениң хилинчээнге таварыштырып турза-даа, бүдүрүкчү күштерниң дүрген хөгжүлдезин хандырып турган.

Ынчалза-даа Энгельстиң чугаалааны-биле алырга, хуу өнчү тускай «чүдек бак хуузуракты» база тургускан, ооң ажыл-чорудулгазынга кара-чаңгыс хөөн кирикчи чыдак болза чилби чорук болгаш байлакка харам чорук турган. Тергиидекчи аңгының төлээлекчилериниң хуузунда аргазының хөгжүлдези дарлаткан аңгының шак ындыг аргаларын базып кызарының күзели-биле болдунуп турган.

Кижи төрелгетенниң эки төлээлекчилери хуу өнчүнү узуткаар дугайын чүс-чүс чылдарның дургузунда күзеп чораан. Капитализмниң баштайгы үе-чадазында-ла буржуаз хуу өнчүнү узуткаарының болгаш ону ниитиниң өнчүзү болдурарының оруктарының дугайында утопиялыг теориялар тывылган.

Ол бүгү утопиялар ёзулуг эртем социализминге дөмейлежир чүвези чок турган. Социалистиг-утопистер капиталистиг ниитилелди шүгүмчүлеп, буржуаз өнчүнү буруу шаап, бактап, ону узуткаарының дугайын күзеп чорааннар. Ынчалза-даа олар чаа, коммунистиг тургузугнуң тиилелгези дээш демиселдиң шын оруун айтып шыдавааннар. Ол сорулганы төөгүде эң-не баштай Маркс болгаш Энгельс шиитпирлээннер.

Бүдүрүлгени хөгжүдүп, мөөңнеп турган база пролетарийлерниң армиязын үзүктел чокка көвүдедип турган, капитализм боду хуу өнчүнү узуткаарынга байдалды тургузар деп чүвени эртем коммунизминиң үндезилекчилери буруу шаптынмас сан медээлерге болгаш түңнелдерге үндезилээш, көргүскеннер. Маркстың бижээни: «Бүдүрүлгениң чепсек-херекселин төпчүдери болгаш күш-ажылды ниитиниң болдурары капиталистиг каъг олар-биле кады туруп албастай бээр ындыг пунктуга олар чедер. Ол каъг частып бээр. Капиталистиг хуу өнчүнүң сөөлгү шагы хаптар. Буржуазияның бүгү бүдүрүлге чепсек-херекселин хавырар» («Капитал, том 1, арын 766).

Буржуаз хуу өнчүге баштайгы согуушкунуг шанчыышкынны Россияга болган Октябрьның социалистиг Улуг революциязы таварыштырган. Революцияның түңнелинде национализастаттынган үлетпүр, банкылар, траспорт, чер болгаш ооң иштинде байлактары бүгү улустуң социалистиг өнчүзү кылдыр чарлаттынган, ол өнчү чаа ниитилел тургузуунуң экономиктиг үндезини болу берген.

Социалистиг өнчүнүң тиилелгези

Капиталистерден оларның фабрикаларын, заводтарын, транспортун, банкыларын хунаап алыры социалистиг өнчүнүң тиилелгезин хандырарынга четпес дээрзин бистиң партиявыс билген. Түңнелинде социалистиг өнчүнү тургузуп болур ниитилештирилгеден конфискацияны болгаш национализацияны ылгаары негеттинер деп Ленин чугаалаан. В. И. Ленинниң айытканы: «национализация дугайында, конфискация дугайында айтырыгга шиитпирлиг-даа, шиитпирлиг эвес-даа болуп болур. Ынчалза-даа национализациядан болгаш конфискациядан ниитилештирилгеже шилчилгеге делегейде эң улуг «шиитпирлиг» чорук безин четпес дээрзинде кол чүве ол... Бодуун конфискациядан ниитилештирилгениң чоруум-на ылгалыр чүвези шын санап база шын үлеп билбес турган чаңгыс «шиитпирлиг» чорук-биле конфискастап болур, **ниитилештирери дээрге ынчаар кылырын билбесте хоржок**» (Чогаалдар, том 27, арын 300—301).

Социалистиг өнчүнү тургузарынга ылавылаа херектиг каш байдалдар моортан болур. Социалистиг өнчүнү тургузары капиталистерниң хөреңгизин хавырары-биле кызыгаарлаттынып болбас дээрзинден ол байдалдар үнер, чүге дизе капиталистерниң хөреңгизин хавырары социалистиг ниитилештирилгениң чүгле эгези болур.

Кандыг-даа өнчү ону эргелеп башкарары чокка туруп база хөгжүп шыдавас дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир. Хөй муң кижилер ажылдап турар улуг бүдүрүлгелерни шын эргелеп башкарары улам чугула. Бо дугайында Маркстың чугаалааны: «Чаңгыс скрипкачы бодун-боду башкарар, оркестрге дирижер херектеттинер» («Капитал», том I, арын 337). Үлетпүрнүң болгаш экономиканың өске-даа кол адырларын национализастааның түңнелинде ажылчын аңгының мурнунга ниитиниң бүдүрүлгезин эргелеп башкарарын организастаарының эң берге сорулгазы салдынган. Совет күрүне эргелеп башкарарының чүгле чогуур аппарадын тургускаш, бүдүрүлгени херек кырында ниитилештирген.

Социалистиг ниитилелде план ёзугаар, пропорционалдыг хөгжүлдениң объективтиг экономиктиг хоойлузу хөделип турар. Ниитилел байлааның доктаамал чаартынып турар бүдүрүүшкүнүнүң болгаш ниитилел харылзааларының планнаашкынны чокка социалистиг өнчү туруп база хөгжүп шыдавас. Ниити эчис сорулганы чедип алырынга бүдүрүлгениң чепсек-херекселин кады хереглеп турар кижилерниң ажыл-агый хөгжүлдезинге пропорция чок чорукту болдурбазы, чөпшээрежип таарыштыр шимчениири, оларның аразынга кады ажылдажылганың болгаш кайы-кайызынга дузалажылганың харылзаалары турары чугула. Ол чокка бүдүрүлгени ниитилештирери херек кырында болдунмас.

Социалистиг ниитилештирилге күш-ажылды чаазы-биле организастаарын негеп турар. Күш-ажылды феодалдыг ёзу-биле организастаары кымчылаар сагылга-чурумга, капиталистиг ёзунуу—аштың сагылга-чурумунга үндезилеттинген деп чүве билдингир. Лениниң бижээни: «Баштайгы базымы социализм болуп турар ниитилелдиң күш-ажылын коммунистиг ёзу-биле организастаары помещиктерниң-даа, капиталистерниң-даа дарлалын ажылчы чоннарның боттарының хостуг болгаш медерелдиг сагылга-чурумунга ооргалаттынып турар болгаш улам ынайлаан тудум-на аңаа ооргалаттынар болур» (Чогаалдар, том 29, арын 327). Социализм үезинде ажылчы чоннарның массалыг организацияларының ролю, удуртукчуларның болгаш организакчыларның ролю бедиир.

Ниитилештирилгениң херек кырында чугула байдалдарының бирээзи болза национал орулганың хуваалдазын доктаамал чаартынып турар социалистиг бүдүрүүшкүн болгаш улустуң чаагай чоруун бедидери дугжур кылдыр организастаары болур. Доктаамал чаартынып турар калбарткан социалистиг бүдүрүүшкүннүң байдалы чүгле турда, социалистиг өнчүнүң үзүктел чок болгаш улам дүргедеп турар өзүлдезин хандырып болур.

Үлетпүр, транспорт, сан-хөө болгаш даштыкы садыг талазы-биле социалистиг ниитилештирилге-биле холбашкан сорулгаларны Коммунистиг партия Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла чедиишкинниг шиитпирлээн. Мөлчүкчүлерниң хөреңгизин хавырганының болгаш бүдүрүлгениң улуг чепсек-херекселдерин ниити байлак болдурганының соон дарый улус ажыл-агыйын эргелээрин болгаш планнаарын таарыштыр тургускан, күш-ажылды болгаш ниитилелдиң продуктузунуң хуваалдазын чаазы-биле организастаан, доктаамал чаартынып турар калбарткан социалистиг бүдүрүүшкүнну хандырган турган болгаш үүрмек бүдүрүлгечилерни кооперастаарынга байдалды кыска хуусаада тургускан турган.

Бистиң чуртувуста күрүнениң, тодаргайлаарга бүгү улустуң өнчүзү болза чер, ооң иштинде байлактары, суг, ыяш, заводтар, фабрикалар, шахталар, рудниктер, демир орук, суг болгаш агаар транспорту, банкылар, харылзаа чепсек-херекселдери, совхозтар, коммунал черлери болгаш хоорайларда база үлетпүрлүг черлерде кол чуртталга фондузу болур. Күрүне өнчүзү болза ССРЭ-ниң бүгү бүдүрүлге фондузунуң хөй нуруузу болуп турар. Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, улустуң культуразын болгаш чаагай чоруун бедидеринге күрүне өнчүзү кол рольдуг.

Күрүнениң, бүгү улустуң өнчүзүнден аңгыда бодунуң мөзү-шынары-биле аңаа төрел кооператив өнчүзү тургустунган болгаш улуу-биле хөгжээн, ол өнчү колхозтарга болгаш өске-даа кооперативтерге хамааржыр. Өнчүнүң ол хевири колхоз-кооператив каттыжыышкыннарынга ажылчы тараачыннарның болгаш өске-даа үүрмек бүдүрүлгечилерниң эки-тура-биле киргениниң түңнелинде тургустунган.

Бүгү улустуң өнчүзүнден колхоз-кооператив өнчүзү бодунуң улуг хуузунун талазы-биле хөй катап эвээш-даа болза, боду улуг күш болуп турар. Ол өнчү бүгү колхозтарның байлаан, ооң иштинде оларның хөй санныг машина-трактор парыгын, машина-септелге мастерскаяларын, малдарын, үрезиннерин, ажыл-агый тудугларын, көдээ ажыл-агый продуктулары болбаазырадыр талазы-биле бүдүрүлгелерин, электростанцияларын, культура-амыдырал албан черлерин болгаш оон-даа өскелерин хаара тудуп турар. Бистиң партиявыстың организастааны көдээ ажыл-агыйының шапкын көдүрлүүшкүнүнге үндезилээш, сөөлгү чылдарда колхоз-кооператив өнчүзүнүң өзүлдезиниң темпизи дыка күштелген. Ам үеде колхозчу өнчүнүң үнезини болур колхозтарның хуваашпас фондуларының үнези 100 миллиард рубль түңнеп ашкан.

Көдээ ажыл-агыйны коллективизастааны социалистиг ниитилештирилгениң нарын үе чадазы болган. Капиталистерге болгаш помещиктерге турган бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин национализастаар үеде оларны хавыргаш бүгү улустуң байлаа болдурган турган болза, үүрмек бүдүрүлгечилерни коллективизастаарда бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин хавырып болбас турган. Маңаа социалистиг ниитилештирилгениң баштайгы үе-чадазы херек кырында бүдүрүлгениң чепсек-херекселин үүрмек бүдүрүлгечилерниң күзелин ёзугаар эки-тура-биле кооперативтиң өнчүзү болдурган. Ажылчын аңгының болгаш тараачын чоннуң социализмче шак ындыг түс-түс оруктары ниитиниң өнчүзүнүң ийи хевирлери—бүгү улустуң болгаш колхоз-кооперативтиң өнчүлери тыптыры-биле холбашкан. Боттарының мөзү-шынары-биле социалистиг ол хевирлер бирээзи өскезинден үе-чадазы-биле ылгалыр ниитилештирилгелер-дир, ынчангаш ол быжыгарының үе чадазы болур. Ниитилештирилгениң әләэн бедик деңнелинде турар бүгү улустуң өнчүзү болза социалистиг өнчүнүң бедик чадазы болур.

Бодунуң күш-ажылын болгаш бодунуң чаагай чоруун бүгү улустуң өнчүзүнге үндезилээн ажылчын аңгы колхозчу тараачыннарга бодаарга социалистиг бүдүрүлге харылзааларының улам бедик чадазында туруп турар. Күрүнениң бүдүрүлге чепсек херекселдериниң дузазы-биле ажылчын аңгының бүдүрген продукциязы бүгү ниитилелдиң болуп турар. Колхозтарның байлаан, оларның бүдүрүлге чепсек-херекселдерин болгаш продукциязын бүгү ниитилел эвес, а ажылчы чоннарның ол коллективи эргелээр.

Күрүне бүдүрүлгелери бүгү ниитилелдиң болганда фабрикаларның болгаш заводтарның директорларын күрүне шуут томуйлап, бүдүрүлгелерниң ажыл-агый ажыл-чорудулгазының планнаан, оларны акша хөреңгижидер болгаш хандырар, оларның бүдүрген продукциязын сайгарар.

Колхозта эргелелдиң дээди органы болза ниити хурал болур, ол ниити хурал артельдиң ажыл-агыйының бүгү кол-кол айтырыгларын шиитпирлеп, планнарны, отчёттарны болгаш орулгаларны хуваарының чурумнарын бадылаар.

Өнчүнүң күрүне-даа, кооперативтии-даа хевирлери бот-боттарының аразында сырый харылзаалыг хөгжүп турар. Социалистиг өнчү—ниити улустуу-даа, колхоз-кооперативтии-даа бодунуң туруп келген бүгү чылдарының дургузунда хуу өнчүден бодунуң маргыш чок артык күштүүн көргүскен. Миллион-миллион ажылчы чоннарның карактарынга буржуазияның хуу өнчүнү ыдыктыг болгаш халдап болбас деп көргүзерин оралдашкан кол каасталгазын социалистиг өнчүнүң өзүлдези болгаш чечектелиишкини ап каапкан. Хуу өнчүге халдаар, чорук кижи төрелгетенни халапка чайлаш чок чедирер деп ажылчы чоннарны бүзүредип сургаарын буржуазия оралдажып турган. Хуу өнчүнү узуткааш, социалистиг өнчүнү тургузары чүгле халап болуп турар эвес, харын-даа бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезинден кинчини адырып, ниитиниң бүдүрүлгезинде чайгаарлаашкынны болгаш анархияны узуткап, ажыл-агыйны кризис чокка план ёзугаар чорудар арганы берип, кижини кижи мөлчүүр чорукту узуткап турар дээрзин бүгү делегейниң ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның үлегериинден көрүп турар. Мынчангаш ам хуу өнчү ниитилелдиң ыдыктыг болгаш халдап болбас чүүлү кылдыр саваттынмас апарган болгаш капитализмге удур демисежип турар миллион-миллион кижилер ооң кол чөленгиижинге—бүдүрүлгениң чепсек-херекселинге хуу өнчүге удур улам-на шиитпирлиг шаап кирип турар.

Чаңгыс аай, коммунистиг өнчүже

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чеди чыл планы социалистиг өнчүнүң өзүлдезиниң көстүп көрбээн бедик темпизин айтып турар. Чеди чыл планының даалгаларын күүседир чорук бистиң экономикавыстың хөгжүлдезинче болгаш ниитиниң өнчүзүнүң ийи хевирлериниң чоокшулажырынче канчаар-даа аажок улуг базым болур.

«Өнчүнүң хевирлери аңаа бодула өскерли бербес, а экономиканың дүрүмнеринге үндезилеп хөгжүп турар, олар бүдүрүкчү күштерниң характер-шинчизинден болгаш деңнелинден хамааржып турар» деп СЭКП-ниң XXI съездизинге кылган илеткелинге Н. С. Хрущев чугаалаан.

Колхоз тургузуун улам ынай быжыглаар талазы-биле партияның хемчеглери көдээ ажыл-агыйның колхоз-кооператив хевирлери-биле ооң хөгжүүрүнге чаа, аажок улуг делгемни ажыткан. Колхозтар боттарының холунга чүс-чүс муң тракторларны, комбайннарны болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый машиналарын алгаш, боттарының бүдүрүкчү күштерин калбаа-биле хөгжүткен. Ол хемчеглерниң түңнелинде социалистиг өнчүнүң ийи хевирлериниң чоокшулажырын дүргедеткен.

Ынчалза-даа бо чорудулганы апаа-ла күш-биле дүргедедири шын эвес болур ийик. Бүдүрүлге харылзааларының колхоз-кооператив хевири бодунуң аргаларын чүгле дооскан эвес, харын ол хевир көдээ ажыл-агыйның бүдүрүкчү күштериниң хөгжүдеринге бараан болуп турар болгаш ам-даа үр чылдарда бараан болур. Сорулга болза кооперативтиг өнчүнүң бүгү улус өнчүзүнге чедир көдүрлүрүнге байдалдарны чайгылыш чокка, хүн келир тудум-на тургузарында болуп турар.

Марксичи бис дижип мегеленген чүзүн-баазын кижилерниң бодалы-биле алырга, социалистиг өнчүнүң ийи хевирлериниң каттыжарының чорудулгазы кайы-даа хевирлериниң бот-боттарынче уткуштур дүжүп бериишкинниг шимчээшкини болуп турар. Олар марксизм-ленинизмни барымдаалавайн өнчүнүң ийи хевирлериниң каттыжарынга бир талазында күрүне өнчүзүн бодунуң мөзү шынары-биле кооперативтиг өнчүже чоокшулаан турары, өске талазында үүрмек бүдүрүлгечилерниң өнчүзүн хавырган турары эргежок чугула деп бадыткап турарлар.

Бистиң партиявыстың эчис сорулгазы, бистиң улузувустуң эчис сорулгазы чүдел дизе, ажылчын аңгының-даа, колхозчу тараачыннарның-даа эрге-ажыктарынга дүгжүп турар чаңгыс аай, коммунистиг өнчүнүң тиилелгезин хандырарында. Бо төөгүлүг сорулганы шиитпирлээриниң хире-чергези-биле ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның эвилели улам улуу-биле быжыгар, хоорай биле көдээниң аразында кол ылгаларны улам-на дүрген ажып эртер.

Өнчүнүң ийи хевирлериниң чоокшулажырының оруктары кандыгыл? Ол болза—көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин бүгү хемчег-биле калбартыры, ниитиниң байлаан көвүдедири болгаш социалистиг ниитилештирилгениң чадазын бедидери болур. Колхозтарның бүдүрүлге фондулары оларның техниктиг чепсеглениишкинин, оларның кадрлары, ажыл-агыйны эргелээри, планнаашкын, күш-ажылды организастаары, хуваалда—бо шуптузу сайзыраңгайжыыр болгаш улам-на бедик деңнелче көдүрлүр.

Колхозтарның хуваашпас фондуларын улам ынай көвүдедирин хандырары дыка чугула, ол фондуларны колхозчулар ажылчын аңгының, бүгү улустуң киржилгези-биле тургузуп турар болгаш олар ниити улустуң өнчүзүнден шоолуг ылгалбайн турар. Хуваашпас фондуларның экономика талазы-биле бышкан чоруунуң өзүп турар хире чергези-биле оларның составының өскерилгенинде илереттинип турар. Ам хуваашпас фондуларның хөй кезээ амгы үениң тракторлары, комбайннар, автомобильдер, бедик уксаалыг малдар болгаш эки кылдынган ажыл-агый тудуглары болуп турар. Колхозтарга хамааржып турар техниканың деңнели, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин чорударының аргазы үлетпүр бүдүрүлгелериниң деңнелинче улам-на чоокшулап турар.

Киров областың «Красный Октябрь» колхозу колхозчу өнчүнүң өзүп турар бышкан чоруунуң тодаргай чижээ болур. Ол колхоз тургустунганда ооң хуваашпас фондузу ажыл-агыйның хөй эвес санныг багай тудуглары, 18 баш мыйыстыг бода мал, 4 хаван, 38 хой болгаш 14 аъттар болуп турган. Ам колхозтуң хуваашпас фондузунда амгы үениң 107 тракторлары, 60 комбайннар, 70 автомобильдер, 10 муң ажыг мал, электростанция, культура бажыңы, клуб болгаш кызыл булуңнар, ниитиниң столоваязы болгаш хлеб быжырар чери, бодунуң санаторийи болгаш оон-даа өске хөй-хөй чүүлдер бар. Ол колхозтуң кежигүннери күрүнениң дузаламчызы-биле тургускан оларның ниити өнчүзү бодунуң мөзү-шынарының талазы-биле ниити улустуң өнчүзүнден, а оларның амыдыралы—хоорай ажылчыннарының амыдыралындан шоолуг ылгалбас болуп турарынга чоргаарланып турарлар.

Колхозчу өнчүнүң характеринде болуп турар өскерлиишкиннерниң дугайын көргүзер төлээде, күрүнениң көдээ ажыл-агыйга салышкыннарының дугайында сан-медээлерни көргүзерге-ле четчир. Сөөлгү беш чылдарда көдээ ажыл-агыйны механизастаарынга болгаш бүдүрүлге бажыңнарының база тудугларының тудуушкунунга күрүне 97 миллиард рубльди кииргени, ол болза ийиги, үшкү, дөрткү беш чылдарда болгаш бешки беш чылдың үш чылдарында кииргениниң шуптузун катканындан хөй болуп турары ол. Ам эгелээн чеди чылда колхозчу өнчү чаа улуг шураашкынны кылыр, бо чеди чылда көдээ ажыл-агыйга күрүнениң болгаш колхозтарның капитал салышкыннарының ниити хемчээли 500 миллиард рубль чыгыы болур. Ол чорук хуваашпас фондуларны дыка көвүдедиринге чедирер болгаш колхозчу өнчүнү ниити улустуң өнчүзүнче сайзырадырының оруу-биле улуг базым болур.

Колхозтар аразының бүдүрүлге харылзааларының өзүп турар фактызы солун чорук болуп турар. Ол харылзаалар болза колхозтар электростанцияларны, оруктарны, суггарылга болгаш кургадылга тудугларын, көдээ ажыл-агый продуктуларын кадагалаар болгаш болбаазырадыр талазы-биле бүдүрүлгелерни кады тудуп, тудуг кылыр болгаш тудуг материалдары бүдүрер талазы-биле колхозтар аразының организацияларын тургузар шугум-биле чорудуп турар. Ниити күжениишкиннерни ынчаар каттыштырары хөй-хөй чугула бүдүрүлге болгаш ниити айтырыгларны шиитпирлээрде колхозтарга дузалаар. Ооң-биле кады ол каттыштырылга колхозчу социалистиг өнчүнү улам бедик деңнелче көдүрүп, ону бүгү улустуң байлаа-биле сырый харылзаштырар.

Бүгү улустуң өнчүзүнче колхоз-кооператив өнчүзүн хөгжүдери-биле кады көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң культура амыдыралы болгаш медереддии бедиир.

Украин ССР-ге Ленин орденин тыпсырынга холбаштырган байырлыг хуралга эш Хрущев колхозтарның ниити ажыл-агыйының өзүлдезиниң хире-чергези-биле көдээге амыдыралдың канчаар өскерлир ужурлуун дыка солун кылдыр чуруп көргүскен.

Эш Хрущевтуң чугаалааны:

«Чаш уругну ооң төрүттүнген хүнүнден-не эгелээш бүгү херектиг чүүлдер-биле хандырар дугайында сагыш салыр херек. Ол чаш уруг божудар бажыңга төрүттүнери болгаш доораан-на аңаа ясли, оон уруглар сады, ооң соонда школа-интернат бар болуру, уруглар дүрегдел көрбейн өзери, шын кижизиири, олардан эки кижилер, бистиң ниитилеливистиң төлептиг ажыл-ишчилери өзүп үнери херектиг.

Уруглар өзүп келгеш, белеткенген кижилер болуп амыдыралга кирер, колхозка, совхозка, заводка, эртем албан черинге—олар боттарының ажылдап шыдаар-ла черинге ажылдаарлар. Кижи кырый бергеш, чүнүн-даа дугайында сагыш човавайн кырааннар бажыңынга чурттаар аргалыг болур, ол бажыңның черинге садчыгаш, кат үнүштер болгаш кырган кижиниң кылыксап күзээр өске-даа чүүлдери бар болур. Мынчангаш бистиң киживис төрүттүнгениинден эгелээш-ле кырып, назылааже чедир ниитилелдиң бүгү чаагай чүүлдерин ажыглаар, культурлуг кижиге херектиг бүгү чүүлдерлиг болур...

...Уруглар яслизи, сады, школа-интернат, ниитиниң столоваязы, хлеб быжырар чери, клуб, эмнелге—бо бүгү шуптузу кандыг-бир чергези-биле коммунизмниң өзүлделери болуп турар. Чаа чүүлдүң бо кайгамчыктыг өзүлделерин бүгү хемчег-биле камнап хайыралаар, оларның дугайында сагыш салыр, быжыглаар херек».

Колхоз-кооператив өнчүзүн бүгү улустуң өнчүзү-биле чоокшуладырының, а ооң соонда каттыштырарының кол оруктары болгаш эчис сорулгазы мындыг-дыр.

Ниитилелге күш-ажыл—хууда аас-кежиктиң үнер дөзү

Коммунизм кандыг-даа амы-хууда өнчүнү узуткап турар деп, кижилерниң таарзыр чүүлдерин болгаш хереглелдерин базып, дескилеп чаап турар деп буржуазия болгаш ооң парлалгазы нүгүлдеп бадыткап турар. Херек кырында коммунизм эвес, а капитализм миллион-миллион ажылчы чоннарның бүгү чаагай чорuктарын базып, оларны хөлезилеңген кулдар болдурган. Коммунизм бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринге хуу өнчүнү узуткавышаан, хереглелдиң чүүлдеринге амы-хууда өнчүнү херек кырында катап тургузуп турар.

Социалистиг ниитилелдиң хамаатыларының амы-хуузунда өнчүзү-биле капиталистиг делегейде хуу өнчүнүң аразында үндезин ылгавыр бар. Өскениң күжүн мөлчүүрү—капиталистиг хуу өнчүнүң үнер дөзү ол. Ниитилелге ак-сеткилдиг күш-ажыл—социалистиг ниитилелде хереглелдиң чүүлдеринге амы-хууда өнчүнүң үнер дөзү ол.

Капиталистиг өнчү болза капиталистерниң күш-ажылга ынакшылының болгаш камналгалыг чоруктуң үре-түңнели деп бадыткап турар буржуаз экономистерниң мегечи чоруун Маркс илеретпишаан, капитал бодунуң бүгү-ле үелеринде бажындан тавангайынга чедир ханын болгаш хирин бар-ла шаа-биле төтчелеп турар деп көргүскен. Миллион-миллион ёзулуг ажыл-ишчилер капитализм үезинде амыдыраарынга херектиг хөреңгизи безин чок болуп турар. Ажылчы чоннарны араатанзыг ёзу-биле мөлчээниниң түңнелинге капиталистиң чедип алган амы-хууда өнчүзүнде чүгле амыдыраарының хөреңгизи эвес, харын база каастанып, тамчыктанырының, төтчеглээриниң хөй чүүлдери кирип турар.

Боттарының күш-ажылы-биле материалдыг үнелиг чүүлдерни тургузуп турар социалистиг ниитилелдиң ажыл-ишчилери тамчыктанып каас хоорграар чорукка дүжеринче чүткүвейн турар. Ынчалза-даа оларда ажыглалдың чүүлдеринге үргүлчү өзүп турар хереглелин улам-на долузу-биле хандырарының аргалары бар. Коммунистиг партия мындыг сорулганы салган: чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр продукция бүдүрер талазы-биле АКШ-ты эң кыска хуусаада эртер. Чеди чыл планы—бо эчис сорулгаже орукка шиитпирлиг үе болур.

Чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр мал ажылының продуктуларын бүдүрер талазы-биле АКШ-ты чоокку үеде эртер дээш калбак шимчээшкин көдээ ажыл-агый талазы-биле калбарган. Ол шимчээшкин эң улуг түңнелди берип турар черлерде колхозчулаар хуузунда малдыг болур эргезинден эки-тура-биле ойталап турарының дугайын фактылар чугаалап турар, чүге дизе оларның хереглели ниитиниң ажыл-агыйының күсели-биле хандыртынып турар. Ол чорук болза хөгжүлдениң бодунуң чорудулгазы-биле колхоз-кооператив өнчүзү бүгү улустуунче улам-на чоокшулап турар дээрзиниң дугайын херечилеп турар. Ол чорудулганы аңаа-ла күш-биле дүргедедиринге удур, ылаңгыя колхозчулардан инектер садып алыр херектиң талазы-биле, сагындырбышаан, бо сорулганы чоокку үеде шын шиитпирлээринге чогуур байдалды партия канчап-даа тургузар. Колхозчу өрегениң хуузунда дузалал ажыл-агыйы бодунуң ужур-дузазын чидирер апаар, чүге дизе колхозчуларның бүгү хереглелдери бүгү талазы-биле хөгжээн ниитиниң ажыл-агыйының күсели-биле хандыртынар.

Коммунизм тургузуушкунун калбартырының үезинде социалистиг өнчүнү хөгжүдер сорулгалар партия организацияларының, бистиң бүгү кадрларывыстың талазындан үргүлчү кичээнгей салырын болгаш улуг организастыг ажылды чорударын негеп турар. Бүгү улустуң бо херээнге эмин эртир бурунгаарлап далажып болбас, ынчалза-даа боду чайгаар боттаны бээр деп бодаары база шын эвес болур. Бо сорулга ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болур чоруун өөрениринге үндезилээш, большевикчи удуртулганың ёзулуг уран аргазы-биле шиитпирлээн турары эргежок чугула.

• • •

Социалистиг өнчү төрүттүнгенинден бээр дөртен ажыг-ла чылдар эрткен хирезинде капиталистиг хуу өнчүден бодунуң артык күштүүн көргүзүп эгелээн. Европаның болгаш Азияның социалистиг чурттарында миллиард чыгыы кижилер ам социализмниң тугунуң адаанда шуут-ла турупкан болгаш боттарының амыдыралын социалистиг өнчүге үндезилеп турар.

СЭКП-ниң XXI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген совет улус коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын ийи дакпыр күш-биле шиитпирлеп турар. Үлетпүрнүң болгаш тудугнуң ажылдакчылары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин дүрген күүседирин хандырар дээш бүгү күштерин салып турар бо хүннерде, эр, херээжен колхозчулар, совхозтарның эр, херээжен ажылчыннары көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдериниң өйү келген айтырыгларын чугаалажыр СЭКП-ниң Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш чарышты калбартып турар. Пленумнуң хүлээп алыр шиитпирлерин боттандырары—чурттуң бүдүрүкчү күштериниң чаа көдүрлүүшкүнү дээш демиселге чаа үе-чада болур. Ол чорук ниитиниң өнчүзүнүң ийи хевирлерин хөгжүдеринге болгаш чаңгыс аай коммунистиг өнчүге каттыштырарынга улам-на таарымчалыг байдалды тургузар.

Г. ОБЪЕДКОВ.
(«Правда» солундан).

Соңгукчуларның чагыгларын уттуп болбас

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бюрозу соңгукчуларның чагыгларының күүселдезиниң дугайында Шекпээр көдээ Советтиң даргазы эш С. Сюрюнуң илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Чер-чер Советтеринге эрткен соңгулдалар үезинде соңгукчуларның депутаттарынга берген чагыгларын күүседиринге үндезилээш, организас-массалыг ажылын элээн экижиткен болза-даа көдээ Совет бодунуң удурткулгазын колхозтар бүдүрүлгезинге чоокшуладыр, колхозчуларның күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ам-даа ырак-та-ла четпес ажылдап турарын бюро демдеглээн. Көдээ Советтиң күүскомунуң хуралдарынга болгаш сессияларынга колхозтар даргаларының, фермалар эргелекчилериниң, бригадирлерниң илеткелдерин барык дыңнавайн, оларның ажылынга боттуг дуза көргүспейн келген. Ооң түңнелинде «Совет Тываның 5 чылы» болгаш «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артельдеринде колхозчуларның күш-ажыл сагылга-чуруму чавыс бөлүп артпышаан турар.

«Кызыл тараачын» колхозтуң күш-ажыл кылып шыдаар 170 хире колхозчулары күш-хүнүнүң доктааттынган минимумун чартык чылда чедир ажылдаваан, 29 колхозчу херээженнер ниитиниң бүдүрүлгезинге шуут киришпээн чорук илереэн. «Совет Тываның 5 чылы» көдээ ажыл-агый артелинде колхозчуларның күш-ажыл сагылга-чурумунуң деңнели база-ла дыка чавыс.

Колхозчуларның культурлуг амыдырал-чурттаалгазының деңнелин бедидер, ылангыя оларны чаагайжыды кылдынган чурттаалга бажыңнары-биле бүрүн хандырар деп, соңгукчуларның берген чагыглары четпес күүсеттинип келген. «Совет Тываның 5 чылы» колхоз бо чылын 70 чурттаалга бажыңнары тудар планныг турган, бо хүннерге чедир 30-не бажыңнарның ханаларын тургускулаан, ооң иштинден ажыглалда чүгле 8 бажың кирген. Мал кажааларының, бүдүрүлге тудугларының планнарын ол колхоз херек кырында үскен. Ийи колхозтарның суурларында 254 бажыңнарның крышазы, 275 бажыңнарның кладовкалары, 223 бажыңнарның түүйбү печкалары чок. Көдээ Советтиң культура албан черлериниң кышка удур белеткел ажылдары кончуг оожум чоруп турар, ылангыя «Кызыл тараачын» колхозта школаның септелгези онза хожудаан.

Колхозтарның төптеринден 60—80 км ырак Акта малчыннарның амыдырал-чурттаалгазының байдалын экижидеринче кол кичээнгейни салып, ында эмнелгениң болгаш мал эмнелгезиниң бажыңнарын септеп, дерип, малчыннарның 60 уруглары өөренир эге школаны бо чылың ажыдар, а ол ышкаш малчыннар суурун радиожудар, аңаа кино-чуруктар көргүзүлдезин организастаар деп соңгукчуларның берген чагыглары боттанмаан чорук харааданчыг. Акта эрги школа, интернатты септээр ажыл чоруттунмаан.

Ниитиниң малының баш санын өстүрериниң, ооң продуктулуун бедидериниң чугула суурү—сиген кезилдезиниң, силос салыышкынының ажылдарын колхозтарның баштаар черлери четпес организастап турда, көдээ Совет бодунуң талазындан шиитпирлиг хемчег албайн турар. «Совет Тываның 5 чылы» колхоз мал ажылын хөгжүдеринге чугула ужур-дузалыг культура болур кукурузаны 47 га черге тарып олурткан. Ам херек кырында оон 37 газында оът-сиген дүй үнген чорук-биле көдээ Советтиң удуртукчулары эштер С. Сюрюн, О. Төмүр-оол олар тайбың эптежип келгеннер.

Ажылчы чоннарның негелде, билдириишкиннерин көдээ Советтиң күүскому четпес шиитпирлеп келген. Чыл эгезинден бээр күүскомга кирген 52 билдириишкиннерниң чүгле 24-тү харыылаттынган, арткан 28 билдириишкиннерниң дугайында айтырыгны көдээ Советтиң секретары эш О. Торжу харыылап шыдаваан. Көдээ Советтиң чон ортузунга кижизидилгелиг ажылының кошкаандан колхозчулар аразында арагалаар, чурум үрээр чоруктар бар.

Колхозтарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, оларның планныг онаалгаларын күүседир херекке социалистиг чарыш чугула рольдуг. Ындыг турбуже көдээ Совет бодунуң девискээринде ийи колхозтарының аразында социалистиг чарышты удуртпайн, ооң түңнелин үндүрбейн келген.

Көдээ Советтиң ажылында үстүнде улуг четпестер бар болуп турда, ол колхозтарда партия организацияларының секретарьлары эштер М. Даржаа, Б. Эмер-Сарыг олар күүскомнуң ажылынга удуртулганы четпес боттандырып келгеннер. Ол ышкаш райкүүскомнуң даргалары эштер Сендажы, Мокроусов олар көдээ Советтиң организас-массалыг ажыл-чорудулгазынга база-ла эки дузалап шыдавайн келгенин айтыр херек.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның бактаап киргениниң 15 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш сиген, силос белеткелдерин, дүжүт ажаап алыышкынының чедиишкинниг чорударынче ажылчы чоннарның күжүн улам-на сырый организастаар чорук көдээ Советтер күүскомнарының, депутаттарының амгы үеде чугула сорулгазы болур.

К. ООРЖАК,
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пропагандизи.

ХӨГЛҮГ КОНЦЕРТ

Кежээ дүжүп караңгылаан. Долгандыр бүгү-ле чүве көзүлбес. Ынчалза-даа Сүт-Хөл районнуң «Алдан Маадыр» колхозунуң тараа ховузунда ажыл-ишчи оолдар, кыстарның ыр-шоору дүнеки ыржымны үреп турган.

—Машина чоруп олур. Мындыг дүне чүнү канчаар дээш кел чыдары ол?—деп, сарай кадарчызы С. Монгуш бажыңга органнардан ал-депсинип айтырды. Машина чоокшулап келгенде хөөг аялгалар олурганнарны доюлдурупкан.

Чолдак сынныг, кара идик-хептиг кижи дүже халааш, сарайда турганнарны—«Бедик дүжүттүң ээлери экии!»—деп, мендилээш чүге келгенин чугаалаан.

Ол—Сүг-Аксы суурда Культура бажыңының эш Кенденге удурткан агиткультбригадазы ажыл-ишчилерге концерт-биле аалдап келгени ол. Шупту чаңгыс черге чыглы бергеннер. Тааланчыг аялга дүнеки ыржымга чалгый берген. Хөйден: «Чоннуң үнү», «Тайбың дээш», «Кукуруза» деп ырларны күүсеткеннер. Копеев Доңгак «Сөглеп берем», «Хөндергейим» деп ырларны эки күүсеткен. Ойнакчыларның саны эвээш-даа болза оларның номерлери хөй уткалыг болгаш шынарлыг. Уран номчулгалар четпестерни чаягаар-ла сойгалай бээр. Сат Шалчыныңномчааны С. Пюрбюнуң «Чаржынчыг көрүш» деп шүлүүнде эзирик кижини шоодуп көргүскени-ле чүүлүг болгаш шынарлыг, чечен. Концерт соонда музыкалыг хөгжүм диңмиреп үнген. Ажыл-ишчилер аалчыларга өөрүп четиргенин илереткеннер. Олар барган черлеринге, агитлистокту үндүрүп, чедер. четпестерни орта илередип, беседа, лекцияларны кылып берип чоруурлар. Ындыг ажылды ВЛКСМ райкомунуң телээзи эш Ш. Сат кылып чоруур. Агитбригаданың кежигүннери кайда күш эвээш болдур орта база-ла дузалажырлар.

Х. МОНГУШ.

Өөрүп четирдим

Бистиң чуртувуста бичии-чаштарны кадык, эртем-билиглиг кылдыр доруктуруп, кижизидери күрүнениң, бүгү улустуң онза сагыш салыр чүүлү болу берген. Аңаа хүрээлеткен мээң 6 уругларым аас-кежиктиг хөглүг чурттап, өөренип турарлар.

Бешки болгаш алдыгы уругларымны божаанымда мени РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле «Иениң медалы» медальның I болгаш II чергелери-биле шаннап, акша дузаламчызын доктаамал берип турарынга болгаш бистиң чуртта чаштарның культурлуг чаагай чурттаалгазы дээш совет күрүнениң ала сагыш салыышкынынга өөрүп четиргенимни чугаалаар сөс тыппас-тыр мен.

Мээң эң улуг оглум 8 класска, база бир уруум 6 класска болгаш оон биче уруум 3 класска чаа өөредилге чылында өөренирлер. Оон бичелери 3 уругларым школа назыны четпээн. Школада өөренип турар үш уругларым күрүнениң долу хандырылгазында өөренип, чыл бүрүде дараазының класстарынче чедиишкинниг шилчип турарынга не мээң сеткилим өөрүп, оларны кижизидип, эртем-билигге өөредип турар башкыларга чоргаарланып чоруур мен.

1947 чылдан эгелеп төрээн колхозумнуң тудуг бригадазынга, хлеб быжырар черинге болгаш чүгле саанчылап безин 6 чыл ажылдап келдим. Сөөлгү үеде бодумнуң кадым кошкааш, саанчыдан халажып, ам колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында бодумнуң кылып шыдаар ажылдарымны шаам-биле кылып турар мен.

Мээң уругларым аас-кежиктиг культурлуг аажы-чаңга өзүп, келир үениң бышкан билиглиг кадрлары болуру не меңээ өөрүнчүг-дүр.

С. ЛОПСАН,
Каа-Хем район «Октябрь 14 чылы» колхоз.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң аныяк чылгычызы Доңгак Чурум бо чылын төрээн 118 безинден 118 кулуннарны менди алган.

Чурукта: Д. Чурумнуң чылгызын Шеминиң Ажык-Бажының тайгазында хавырып чорууру. (№ 160 «Шынның» ийиги арнында парлаттынган фото-чурукта чылгычы Чурум эвес, а ол-ла колхозтуң мурнакчы хойжузу Х. Саңгыспааның чуруу кирген). Фото **О. Сандюнуу.**

Балгазынның механизация училищезинде

Балгазында механизация училищези улуг перспективалыг өөредилге чери. Амгы үеде ында улуг тудуглар чоруп турар. Ол чүлерил дээрге, 300 кижи бир ээлчегде өөренир, ийи каът өөредилге бажыңы, 100 кижи чурттаар ниити чурттаалга бажыңы болгаш оон-даа өскелер болур.

Өөредилге бажыңы доосту бээрге, өөреникчилерге бүгү-ле таарымчалыг байдал тургустунар. Чижээлээрге, тракторнуң, комбайнның, көдээ ажыл-агый машиналарының, агрономияның, мал ажылының чорудулгаларын механизастаарының, септелге херээниң болгаш өске-даа класстар, чурулга кабинеди аңаа бар болур.

Өөредилге-даа, ниити чурттаалга-даа бажыңнарын суг-биле чыылдар кылыр болгаш келир чылын 100 кижи чурттаар база бир ниити чурттаалга бажыңын тударын планнаан. Өөредилге бажыңының тудуунда П. Бахтин баштаан тудуг бригадазы идепкейлиг ажылдап турар болгаш ол комплекстиг бригада ажылының планын үргүлчү 250 хуу чедир күүседип турар.

Солун чүве чүл дээрге, ол бажыңнарның ыяжын — 2000 кубометр ажыгны сургуулдар боттары белеткээн. Амгы үеде өөредилге черинде 240 хире сургуулдар бар.

Училищениң сургуулдары чайгы үеде чоогунда колхозтарга дузалаар талазы-биле ажылды үргүлчү чорудуп турар. 24 кижи «Совет Россия» колхозтуң сиген кезилдезинде ажылдап турар. Ынчаарга август 2-де дыштаныр хүнде оларның иштинден 170 кижи «Совет Россия» колхозка, 80 кижи «Революцияның чалбыыжы» колхозка ажылдап чорааннар. Олар аңаа хөй сигенни кескен болгаш бөлген.

Училищениң чанында өөредилгеге дузалаар ажыл-агый чери база бар болгаш ында чамдык малдарны тыпкылап алган. Янзы бүрү көдээ ажыл-агый машиналары училищениң эргезинде аңмежок. Оларны кадагалаары-биле улуг сарайны база бүрүнчүдүп ап турар.

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң төп шаңынга чеде бээривиске, оон ырак эвесте шөлде аныяк оолдар комбайн септеп турлар. Оларга чеде бергеш, таныжарывыска, механизация училищезиниң сургуулдары болду. Колхозтуң комбайнын септеп турлар. Бо ажылды өөредилге мурнунда болгаш соонда кылып турар бис дидирлер. Ол дээрге, С. Бочкарев, Г. Попеляев, И. Дьяков болгаш Д. Суртаев олар болду.

Механизация училищезиниң өөредилге эргелекчизи эш Власов-биле чугаалажып көөрүвүске, училищениң өөредилгези-даа, ам чоруп турар тудуглары-даа чедиишкинниг болур дээрзинге улуг бүзүрелдиг болган. Ам тараа ажаап алыышкыны эгелей бээрде, колхозтарга ол талазы-биле дузалажыр дээш белеткел ажылы ында кидин чоруп турар.

Чурукта: училищениң эки сургуулдары (солагай талазындан оң талазынче) Монгуш Тоол-оол, Иван Кузьмин болгаш Иван Щенов олар практиктиг ажылда — трактор септелгезинде.

Сөзү **С. САЛЧАКТЫЫ.**
Фотозу **В. Уколовтуу.**

Ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирер

Бистиң областа көдээ ажыл-агыйның Чадаанада дуржулга станциязында дыка хөй эртем ажылдакчылары болгаш ажылчыннар бар. Станцияның дирекция чери болгаш партия организациязы оларның ортузунга масса-политиктиг ажылды онза кошкак тургускан.

Ол дугайында мындыг чижектерни көргүзүп болур. Станцияда хөй-ниитиниң көрум-чуруму кожа турар колхозтардан ырак-та хожудап турар. Күш-ажылды организастаарында улуг четпестер бар. 3—4 хүннерде арагалааш, ажылга үнместер ажылчыннар аразында бар. Демчик, Дорду болгаш Бопаажык, Ондар ышкаш кижилер арага-дарылаар чоруктуң организакчылары болуп, чоннуң амыр-дыжын үреп турарлар.

Хамаатыларның бажыңнарынга арага-хымыс кылырын станцияның дирекция чери деткип турар. Ол ышкаш магазинде көрум-чурум тургустунмаан болгаш ажыл шагында үргүлчү арага-дарыны садып турар.

Ооң уламындан станцияның бүдүрүлге участоктарында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду болгаш мал чеми сиген болгаш сорттуг тараалар бок чашпанда хөйү-биле алыскан. Станция үлегерлиг ажыл-агый болур хүлээлгезин күүсетпейн турар. Ылангыя чер ажылының культуразы ырак-та хожудап турар. Чижээ, чер кырынга силос салып, ооң дуржулгазын кожа колхозтарга дептередир талазы-биле ажыл станцияда чорувайн турар. Чоокта чаа чер кырынга силос салгаш, агротехниктиг негелделерин сагываан.

Амгы үеде ниитиниң мал чеминиң белеткели оожум темпилиг чоруп турар. Станцияда улуг бригадир, агроном эш Дадар-оол багай ажылдап, арага-дарыга хаая эвес хандып турар. Ол үргүлчү эзирик кестүр.

Станцияның конторазы, клуву чугайлаттынмаан. Суурнуң арты кулумчулары хирлиг болгаш бажыңнар чугай чок. Станцияның тыва чурттакчылары культура-амыдыралдың айтырыгларының талазы-биле колхозчулардан ырак хожудаан.

Бо авторитеттиг чугула эртем албан черинде ындыг четпестерниң караакка көскү болуп турары хомуданчыг.

С. КОМБУ.

Район агитаторларының семинары

СЭКП Бай-Тайга райкому район агитаторларының семинарын эрттирген. Аңаа партия эге организацияларының секретарьлары, агитпункттулар эргелекчилери, чамдык агитаторлар, көдээ клубтар болгаш библиотекалар эргелекчилери олурушкан.

Семинарның киржикчилери дүжүт ажаап алыышкынының үезинде партияның политик-массалыг ажылын организастаар дугайында районнуң колхозтарының экономиказының байдалының дугайында болгаш өске-даа темаларга лекцияларны дыңнаан.

Х. САМДАНЧАП.

Шажынның хуурмак суртаалының үндезини чок

Бо чылдың июль 18-те «Шын» солунга үнген «Сарыг шажынның салдар хамаарылгазы-биле демиселди күштелдирер» деп чүүлдү номчааш, бодумнуң бодалымны чугаалаарымны чугула деп көрдүм.

Ук чүүлден Тывага сарыг шажынның кажан, канчап нептерээнин, кымның эрге-ажыын ооң камгалап турганын билип алдым.

Ламалар улусту «эмнээривис» ол деп мегелеп турган, херек кырында чоннуң азырап алган хокшул-хөреңгизин сүрүп ап чорааның мен эки билир мен. Оларның өске-даа бүгү кажар аргаларын ол чүүлде шынап-ла шын бижээн-дир.

Мен шаанда Чадаана хүрээзинге лама боор чордум. Ынчангаш сарыг шажынның чонну канчаар төөредип чорааның эки билир мен.

Мээң канчап лама апарганымны, хүрээге турган чүнү көргенимни, ламалар суртаалының үндезин чогунга канчап бүзүрээнимни чугаалакса тур мен.

Ачам мени бичемде номга өөрен, лама бол дээш Чадаана хүрээзинге аппарып каан. Хүрээге 10 ажыг чыл болдум. Ол үениң иштинде өөренип билип алган чүвем-даа чок болган. Бурган шажын чогум кайы хире күштүг чүвел дээрзинге бүзүрээн чүвем-даа чок чораан. Улуг ламаларның хууда ажылын кылып чораан ол он чылдарны ынчаар халас эрттирген мен. Хүрээ дылы-биле чугаалаарга, ынчаарда хуурактар чүгле ламаларның эштенчилери, чалчалары чораан.

Бодум-даа, мен ышкаш бичии хуурактар-даа оларның аар ажылын кылып, түреп хилинчектенип чораанымны кажан-даа утпас мен. Ламаларның сөс-домаан дыңнаваанымны дээш ынчан каш-даа катап эриитеттирген мен. Адак сөөлүнде мындыг таварылга болган. Теңниг хараган-биле хан шылбай кылдыр мени үлдап каапкан. Хүрээден дезип чанар ужурга таварышкан мен.

Ооң соонда мени тудуп алгаш, хүрээге катап эккелгеш, оон-даа артык эриидээннер. Мени хинчектээри ооң-биле доозулбаан. Хүрээниң бир дужаалдыг ламазы моон соңгаар дезип чорбазын менден шыңгыы негээн. Ынчалза-даа моон соңгаар хүрээге турбазымны ол ламага дидим чугаалаан мен. Ынча дээримге мени база дагын чула эттээш, бактын багы-биле ажылаан. Оон мени бурган шажынга удур бак чүве үүлгеткен деп буруудаткаш, мойнумга көк инек кежин баглааш сөөрткеш, арнымны карартыр хөөлээш хүрээни үш катап долгандыр кылаштаттырганнар. Ооң соонда мени чызаан дүжүметтеринге дужаап берген. Ол дүжүметтер мени эриидеп-эриидеп, бир пуд хире аар деңгү деп ыяшты моюнга кедиргеш, бир чылда чүктээр кылдыр шииткен. Ындыг дерзии шаажылаашкындан бир чыл болгаш хосталган мен.

Тывага эң баштай-ла шажынга удур суртаалды эгелеп, чонну эртем бижикке өөредип берген үеде бодумнуң буруумну билгеш, шажындан чарылган мен.

Кижи чүгле бурган, тываажаң оранынга аас-кежиктиг чурттаар деп, шажынның кол суртаалы ындыг чораан. Ол суртаал аас-кежиктиг бодунга чаалап алгаш, оон-даа артык чыргалдыг чурттаар дээш ажылдап турар совет кижиниң оруунга моондактыг, хоралыг чүүл болур деп чүвени билир херек. Бистиң бурунгуларывыс чүс-чүс чылдарда шажын суртаалынга мегеледип, караңгы дүмбейге чурттап чордулар. Ам эртем болгаш техника чүгле чоңга бараан болуп, кижиниң күш-ажылчы күзел-соруун каш катап идепкейжип турда, шажынчылар бистиң аныяктарывыстың медерелин төөредип шыдавас.

Шажынның суртаалының утказы чүгле чаңгыс—чонну караңгы бүдүүлүк байдалга тудары ол.

Бисте ам чон бижик-биликтиг апарган. Чоңга бөлбаазырангай эмнелге дузаламчызын халаска көргүзүп турар—чүгле бо ийи фактыдан канчап түңнел кылбас боор. Мен бодум назыдап кыраан-даа болзумза, колхозта ажылдап, аас-кежиктиг бай чурттап чор мен. Бодумнуң кылган ажылым дээш чыл бүрүде тонна-тонна тарааларны, акша-төгерикти ап келдим. Улуг оглум тракторист. Ол ам 4 уругларлыг. Улуг уруум колхозта хой кадарчызы. Ол 7 уруглардыг. Күрүнеден уруглар акшазын ап турар. Оглумнуң улуг оглу Кызылдың башкы институдун дооскан. Уругларымның уруглары шуптузу школада өөренип турар.

«Шында» бижээн чүүлден бисте шажынга чүдүүр кижилер ам-даа бар деп чүвени билдим. Оларга мээң сүмем мындыг: бурганга чүдүвеңер. Ооң суртаалында шынныг чүве чок. Ламалар силерни коргудуп чалаваа. «Бурган килиңнээр, соңгу назынның буян чок болур» деп мегелээри лама чораан кижиге меңээ билдингир. Мен лама болурундан ойталап турумда, олар мени коргудуп турганнар. «Бурган сени килеңнээр. Удавас өлүр сен. Эрлик оранынга барып эът-кежиң кестирип, карактарың дештирер сен» дижип турганнар. Оон бээр хөй чылдар эрти. Багай чүвеге таваржыр хамаан чок, ада-өгбелерниң көрбээни ёзулуг-ла чыргалды көрүп, Коммунистиг партияның, Совет чазаамның бистиң тыва улуска улуг дузазын, кежиин чонум-биле кады четирип чор мен.

Бистиң улузувус шаанда ламаларга болгаш хамнарга мөлчүдүп, мегеледип чорааның сактып келгеш, ам ындыг кижилер чөгенчиг эвээш-даа бол, бар болуп турарынга хомудавас арга черле чок. Шаанда олар араттарны чөгенчиг-ле черге мегелеп чорааннар. Ынчаарга эмчи дузаламчызы чок турганы шын-на. Ам үеде лама, хамга чүдүүр чорук турбас ужурлуг. Ынчангаш «Шын» солунда амыдыралдың чугула айтырыын көдүргени черле чүүлдүг.

Бурган, аза-четкер дээр чүвени лама, хамнар шаанда боттары-ла даап бодап ап, аңаа чораан кижилерни коргудуп, оларның эт-хөреңгизин халаска ап чораан.

Мындыг таварылганы дыңнаан мен. Мен ышкаш бичии лама «чораш, ламалаарын каггаан Ондар Хүргүл-оолдуң төрээн адазы Дойтан деп ашак. Азыраан адазын Ойдуп чалан дээр, ол бай кижи. Ойдуп чалаң бир-ле катап Чадаана хүрээзиниң Дактаң камбыны ном номчудар дээш чалап алган. Хүргүл-оол хүрээ ламажыгазы кижи болганда Дактаң камбы-биле кожа удуур ужурга таварышкан. Хүргүл-оолга мындыг бодал кирип келген: «Мен хүрээде ламалап өөренип турар болгай мен, бо Дактаң лама дээрге улуг камбы кижи болгай, бистерниң чүректеривистиң согарының ыглалы кандыг ирги, шенеп көрзе». Хүргүл-оол оон бодунуң чүрээн тудуп көргеш, ооң соонда ламаның чүрээн аяар суйбаарга, демгизи сырбаш дээш оттуп келген. Оон база катап удуй берген. База катап суйбаарга, ламазы база-ла оттуп келген. Оон Хүргүл-оол-даа, лама-даа удувастаан. Элээн үр болганда лама-даа хаарыктап эгелээн. Аныяк лама бо удаада чүректи суйбавайн, кырындан тудуп көрген. Дактаң лама-даа тура халааш, алгырып эгелээн. «Турунар, отту окулунар, чү мындыг аза-буктуг улус силер, даңны атсы удутпады, кырлап тура хонду. Далгандан соктаңар». Өглер ишти дүүрел-ле үнген. Далган-даа белен болган. Лама шо каап, судурун ажып көргеш: «Силерде күчүтен бук тыпты берген-дир. Хүрүм кылып, сор чалавааже черле хоржок. Аал-аймакка халдаар дээн бук-тур» дээн. Лама-даа бодунуу-биле шак ынчаар кылган. Адак сөөлүнде «хүрүм дээш малыңнарны харам чокка өргүңер. Оон башка хөй кижилер өлүрдүр» дээн. 32 баш чылгыны Дактаңга туткан.

Демги Хүргүл-оол чүвениң ужурун ынчаарда кымга-даа чугаалаваан чүве-дир. Шаанда лама эжи боорумга, ол ону меңээ чоокта чаа чугаалаан.

Бисте чамдык кырганнарның бурган бар, аза-четкер бар деп бодаары оларның чыдып калганында-дыр. Бурган шажынның дугайында ламаларның бүзүреткен чүвези чок. Бурган-даа, аза-даа чок.

МОНГУШ ХАЙЫНГЫРБАА,
Чөөн-Хемчик район, «Коммунизмче орук» колхоз.

Солуннар тарадылгазында четпестерни чайладыр

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң девискээри Бора-Шай, Тулаа, Мөөлдүт-Хем деп черлерде ол колхозтуң 40 ажыг малчыннары болгаш фермаларының ажылдакчылары кышкы-даа, чайгы-даа үелерде чурттап турар. Ол черлер колхоз төвүнден 30 километр ырак. Ол черлер Солчурнуң бедик арты, чок болза колхоз төвү—Арыг-Бажындан кестүп турар деп, хөөрем кижи чугаалап болур.

Ол аразынга колхозтуң чуък болгаш чиик машиналары үргүлчү аргып турар. Ол ышкаш фермалар эргелекчилери, тускай эртемниглер, колхозтуң удуртур ажылдакчылары суур-биле фермалар, малчыннар аразынга үргүлчү аргыжып чоруп турар.

Ынчалза-даа фермаларга болгаш малчыннарга солун тарадылгазын кым-даа сонуургап көрбестээн. А үстүнде адаан удуртукчулар болгаш тускай эртемниг кижилер шупту агитаторлар. Малчыннар болгаш ферма ажылдакчылары чагыткан солуннары келбестээн дугайында хомудап, партия организациязындан шыңгыы негеп турары черле чөптүг.

Хойжу Кончук-оол «Шын» солунну чыл хуусаалыг чагыткан. Ол сөөлгү солуннарын чазын кыштагга турган-ла алган. Ооң соонгаар солуннар келбестээн. Колхозчулар Баир, Күдер-оол, Кечил-оол июнь айның төнчүзүнден июль төнчүзүнге чедир үнген солуннарны хары угда алган. Ындыг байдал фермаларда база бар. Июнь 30-ден июль 28-ке чедир Бора-Шайга келген солуннарны деңзилеп көөрге 33 кг азы бир аът чүгү болган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын болгаш Кыйгырыын база өске-даа чугула материалдарны парлаан солуннар июль 29-та четче эвес келген.

Малчыннарга солун тарадылгазын херекке албас бо фактыны колхозта партия организациязы малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды чедир үнелевейн турары-биле тайылбырлаар херек.

С. СЕДЕН.

Малчыннарның негелдезин хандырган

Сүт-Хөл районнуң Киров аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң Ишкинниң Өртең-Арыгда малчыннарның негелдезин ёзугаар райпо баштаар чери чоокта чаа магазин ажыткан. Магазинни ажытканы малчыннарга таарымчалыг байдалды тургузуп, мурнунда бараан садып алыр дээш ыңай-бээр чоруур хөй шак-үе камнаттынган.

М. ТӨГҮС-ООЛ.

ДУНАЙДА АКЫ-ДУҢМА ТУДУГ

(Румын Улус Республикадан чагаа)

Оожум агымныг күчүлүг хем хүн херелинге чырыткылаакдыр мөңгүннелип чыдар. Хемниң чоорту ийленчек эриктерин дургаар хыыргыныштар болгаш өске-даа өң-баазын үнүштер үнген. Хемни өрү болгаш куду баржалар шуужуп, далайның улуг суднолары чорупп турар.

Дунай—Европаның эң улуг дээн суг оруктарының бирээзи. Дунай хем Килий, Сулин, Георгие деп үш кол адырлардыг. Хөй санныг улуг, биче септерлиг болгаш хөлдерлиг, чүс-чүс километр чаттылып чорутткан делгем аастыг.

Дунайның Румынияда келген аксын кайгамчыктыг чүүлдерниң чери деп адап турар. Мында шынап-ла кончуг элдеп көрүштүг чүвелер хөй. Хөлдерде кежүп чоруур ортулуктар—«плаурлар» шимчеп чорупп турар. Олар болза кулузун янзылыг үнүштерниң өлген дазылдары-биле бөкпектежип тургустунган. Суг-биле чугдунган, дазылындан тура тырттырган дазыл үнүштер ана ыяш сал ышкаш апарган болур, оон кырынга хөрзүн доврак чоорту чыглып, оът-сиген, хыыргыныштар болгаш оон туржук өске чадан үнүштер безин мында үнүп келген болур.

Ындыг ортулук каш-даа гектар шөлдү ээлеп турары ховар эвес. Ынчалзажок олар суг кырынга кончуг белен салдап чорупп турар. Бөгүн «плаур» бир черге тургаш, а даарта көөрге хөлдүң өске ужунда келе берген турар, оон мурнунда турган черинге кайгамчык делгем, тереӊ арыг суг артып калган болур.

Хем аксының чоогунда суг куштары сан чок хөй. Мында черле кандыг куштар чок дээр! Янзы-бүрү балыктар база хөй.

Сан чок хөй хөлдерниң болгаш септерниң эриктерин дургаар суурлар чер быдарап чоруткан, оларның чурттакчылары кайы шагдан бээр балыктап, аннап келген. Ынчалзажок ам кижилер боттарының профессияларын солуп турар. Дунай дээрге чүгле балык болгаш куштар-биле алдарлыг эвес-ле болгай. 250 ажыг муң километр шөлде чаттылып чорутткан хыыргыныштың кайгамчык сырый үнүштери химия үлетпүрүнге эгээртинмес чиг-эт сууру болуп турарын эртемденнер бүзүреткен.

Дунайның чүс-чүс чылдардагы ыржым-шөлээн чоруун машиналарның дааш-шимээни үрепкен: индустриалдыг чаа улуг төптүң үндезин суурун мында тургузуп турар. Ону тургузарынга Румыния-биле кады Герман Демократтыг Республика, Чехословакия болгаш Польша киржип турар.

Дунайда акы-дуңма тудуу тус-тус чурт бүрүзүнүң болгаш опыдызы-биле бүгү социалистиг лагерьниң чаагай чорууңга таарыштыр социалистиг күрүнелерниң күженишкиннерин каттыштырарының чырыткыланчак үлегери болуп турар.

Дунайның Сулин адырында Малюк ортулукка чоокта чаа чораан мен. Дунай аксының бойдус байлактарын шиңгээдип алырының айтырыгларын ажылдап кылып турар эртем-шинчилел станциязы мында турар.

Сөөлгү чылдарның дургузунда ол ортулук ёзулуг чурттакчылыг чер хевирлиг болу берген. Чаттыла берген хыыргыныш аразында чуртталга бажыңнары, электростанцияларның, механика мастерскаяларының, хлеб заводунуң бажыңнары бедип үнгүлеп келген. Делгем клубтуң арыг чугайлаттынган ханалары хүнге кылаңайнып турар. Эргем хоорайы туттунуп үргүлчүлепшаан. Эриктерде тудуг ыяштарын туйбуларны дужурүп турар. Ол бүгү шенелде мастерскаяларын, шинчилел лабораторияларын тударынга негеттинип турар.

Дунайның аксында индустриалдыг чаа төптү тургускушаан, румын өннүктер мында эртемниң бызыг суурун база тургузуп турары ол.

Эртем ажылдакчыларының—биологтарның, механизаторларның, гидротехниктерниң найыралдыг коллективи ортулукта чурттап, ажылдап турар. Олар шупту боттарының ажыл-херээниң сорук киирген кижилери болганы-биле чаа чиг-эт— хыыргыныш болза целлюлоза болгаш саазын индустриязынга революцияны болдурар дээрзинге бызыг бүзүрелдиглер.

Станцияның директору инженер Еуджен Чабану эртем коллективиниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын меңээ таныштырбышаан, хыыргыныштың кайгамчык улуг артык күштериниң дугайын чугаалай-дыр:

— Ол артык күштерни эки тайылбырлаар төлээде, хыыргыныштың болгаш тудуг ыяштарының экономика талазы-биле ажыктызын деңнештирип көөр херек деп ол демдеглээн.—Бистиң целлюлоза үлетпүрүвүс мынчага чедир ыяштарның ине-бүрүлүг уксааларын сайзыралы ажылдап кылырынга оргаланып келген. Румынияның байдалдарында арга-арыгның гектарынга ыяштың чылда-ла немей өзүлдези ортумаа-биле 2,8 кубометр болурун эртем болгаш практика бүзүреткен. Ынчаарга бир тонна целлюлоза бүдүреринге 5,4 кубометрден эвээш эвес ыяш негеттинер. Ындыг болганда бир тонна целлюлозага ийи гектар арга-арыгның ыяжының барык бүгү чылдагы «дүжүдүн» чарыгдаар апаар. Ол дээрге аажок улуг төтчеглээшкин-дир!

А хыыргыныш кандыгыл? Нургулай байдалдарда гектардан-на ортумак дүжүт 10, а экижиткен байдалдарда—15 тонна болур. Бир тонна целлюлоза алырынга дөрт тонна хире хыыргыныш негеттинер. Эвээш дүжүттүгде безин гектар хыыргыныштың продуктулуг чоруу гектар арга-арыгның продуктулуундан барык беш катап ажыг болурун санаары берге эвес. Оон ыңай, бескен ыяштарның катап тургустунуп келири 60—70 чылдар манаар апаар, а хыыргыныш дараазындагы чылда-ла катап үнүп келир болгай.

Румын эртемденнер Герман Демократтыг Республикадан өннүктериниң дузазы-биле хыыргыныштың сайзыралы ажылдап кылырының технологиязын калбаа-биле өөренип турар. Чаа чиг-этти лаборатория болгаш бүдүрүлге байдалдарынга шинчилеп көрген.

Эртем-шинчилел лабораториязының удуртукчузу доктор Георге Поп хыыргыныштан кылдынган бүгү-ле чүүлдерниң хевирлерин стол кырынга чада салып көргүстү.

— Дунай хыыргыныжы химиятиг продуктуларның арбын аймааның эге үрези болуп турары билдингир кайгамчыктыг целлюлозаны берип турарын шинчилелдер көргүскен—деп эртемден чугаалады.—Целлюлозаны улам ыңай сайзыралы ажылдап кылырга вискозаны, тодаргайлаарга кылымал торгуну болгаш дүктү, штапель пөзүн болгаш целлофанны алырының үндезинин бээр. Целлюлозадан тергиин сорттуг картонну болгаш тергиин эки саазынны ажылдап кылыр.

Артынчылар деп адаар продуктулар хыыргыныштың комплекстиг ажыглаарының үезинде база үнүп келир. Оларны сайзыралы ажылдап тургаш, химия үлетпүрүнүң хөй-хөй адырларынга, хамыктың мурнунда кылымал каучукту болгаш синтетиктиг смоланы, а ол ышкаш глицеринни, этилдиг спиртти, мал чеми ажыткыларны бүдүрериңге эргежок чугула үнелиг продуктуну — фурфуролду ап болур.

Чаа чиг-эт тудуг материалдарының үлетпүрүнге база кайгамчык хөй курлавырларны ажыдып берип турар. Хыыргыныштан тудугчу, аян-шинчи киирериниң болгаш адгылаашкынның плиталарын, кайгамчык эки фибраны болгаш өске-даа хөй-хөй чүүлдерни кылып болур.

Дунай аксың доктор Георге Поп 25 чыгам чылдар шинчилеп келген. Хыыргыныштың үргүлчү кезерин, чадаң үнүштерни арыглаарын, гидромелиоративтиг ажылдар хөлдерге болгаш септерге суг солчуушкунун дыка экижидер, ол чорук хыыргыныштың дүжүдүн бедидеринге-даа, балык тударын хөгжүдеринге-даа чаагай салдарлыг болур деп түңнелди ол кылып турар.

Эртемден механизаторларның кичээнгейи хыыргыныш белеткелин комплекстиг механизастаарының айтырыгларын шиитпирлээринче хаара туттунган. Ол талазы-биле дыка улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Инженер Еуджен Чабану ээлээн хөй чаа машиналарны болгаш механизмнерни көргүскен.

Бүгү-ле чаа тургустунган машиналарны Малюк ортулуктуң дуржулга станциязынга шенеп турар.

Чаа чиг-эт баазазын ажыглаарынга киирерин организастап турда, Браила хоорайның чанында целлюлоза-саазын комбинадын тургузуп турар. Оон төлевилел күчүзү—чылда 200 муң тонна целлюлозаны бүдүрер. Ук комбинат хыыргыныштан янзы-бүрү чүүлдер бүдүреринниң заводтарын болгаш фабрикаларын каттыштырып турар.

— Бистиң комбинадывыстың чижээ болза, акы-дуңма чурттарның күженишкиннерин каттыштырары, оларның үлетпүрүн кооперастаары социалистиг лагерьниң мурнукта кайгамчык улуг аргаларны ажыдып турарын көргүзүп турар деп тудугнуң директору инженер Марчел Димитриу чугаалады.— Боттарывыстың интернационалчы хуулзалгевисти ханы медереп билбишаан, Герман Демократтыг Республика-биле, Чехословакия-биле болгаш Польша-биле кады бистиң чуртувустуң курлавырларын бүгү социалистиг лагерьниң эрге-ажыктарынга эң дээре ажыглаар дээш демисежип турар бис.

Комбинаттың тудугжулары боттарының сорулгаларын чедиишкинниг күүседип турар. Келир күзүн баштайгы продукциязын бээр картон фабриказының бажыңы бедип үнүп келген. Целлюлоза бүдүреринниң бүдүрүлгелерин тудуп турар. Дунайның эриинде тускай портту кылып турар.

Немец, чехословак болгаш польша өннүктерниң дузаламчызының дугайын румын инженерлер болгаш ажылчыннар өөрүп четтиришкле-биле чугаалап турар...

Акы-дуңмалышкы сырый кады ажылдажылганың хөй-хөй чижектерин бистиң хөөрешкен кижилеривис чугаалап турдулар. Целлюлоза фабриказынга дериглер берип турар Герман Демократтыг Республика делегей техниказының ам-даа билип көрбээнни хайындырылга котелдарын эптеп кылган. Чехословакия ховар дээн-не нарын машиналарны белеткеп берип турар. Польша транспорт машиналарын тургузарынга болгаш портту дериириңге киржип турар. Ол чурттарның үндүрген бүгү чарыгдалдарын целлюлоза-биле эгидип төлээр.

Дунайда тудуг румын улустуң ынакшылын болгаш хүндүткелин чаалап алган. Дунай аксының бойдус байлактарын шиңгээдип алырынга бүгү чурт киржип турар. Бухарестиниң болгаш Сталинның машина тудугжулары чаа тракторларны болгаш ажаап алыышкын агрегаттарын чогаадып кылып турар, Галацтың болгаш Турну-Северинниң ажылдакчылары төрепчилээр судноларны болгаш салдап чоруур электростанцияларны берип турар, Трансильванияның ыяш кезикчилери болгаш Добруджиниң цементчилери олче тудуг материалдарын чорудуп берип турар.

Дүнелерде Дунайның кырынга электри оттары улам-на чырыткыландыр хып турар. Ол дээрге социализмниң оттары-дыр!

Е. КИСЕЛЕВ.

Бухарест хоорай.

ПОЛЬША УЛУС РЕСПУБЛИКА. Страховицада чүъкмашиналарының заводунуң бүдүрүп үндүрген «Стар» дээр чүък автомобильдери. Польшаның төп фотоагентилел чериниң фотозу.

Демократтыг Аныяктарның Бүгү-делегей Федерациязының V Ассамблеязы ажыттынган

ПРАГА. (СЭТА). Демократтыг Аныяктарның Бүгү-делегей Федерациязының V Ассамблеязы Юлиус Фучик аттыг паркта байырлалдыг-биле шиметтинген съездилер бажыңында август 10-да ажыттынган. Оон ажылы август 16-га чедир үргүлчүлээр. Ассамблеяда 400 ажыг төлээлер болгаш хайгаарачкылар чыылган, оларның аразында совет аныяктарның төлээлери база бар. Делегейниң 90 ажыг чурттарындан 85 миллион оолдарны болгаш кыстарны олар төлээлеп турарлар. Демократтыг Аныяктарның Бүгү-делегей Федерациязының президентизи Б. Бернини Ассамблеяны эге сөзү-биле ажыткаш, тайбың дээш демиселге аныяктарның моон ыңайгы сорулгаларын Ассамблея чугаалажыр ужурлуг дээрзин онзалап демдеглээн. ДАБФ-ке кежигүннер хүлээп алыр дугайында шиитпирни оон саналын ёзугаар Ассамблеяның төлээлери бир үн-биле бадылаан.

Чехословак Аныяктарның эвилелиниң Төп Комитединиң даргазы М. Вецкер Ассамблеяның киржикчилеринге изиг байыр чедирген.

Оон соонда илеткел кылыры-биле Б. Бернинге сөс берген. ДАБФ-ниң V Ассамблеязын амгы үеде чыылдырганының улуг ужур-дузазының онзалап демдеглээш, илеткелчи делегей байдалының дугайын чугаалаан. Делегейниң чаа дайынның өөскүдүп үндүрер дээш империалистиг күрүнелерниң агрессчи бөлүктери чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин күштелдирип турарын ол демдеглээн. Ынчангаш аныяктарның сорулгазы чүл дээрге тайбың дээш демиселди күштелдирери болур. Улустарның тайбыңы болгаш найыралы дээш демиселге аныяктарның моон ыңайгы сорулгаларын чугаалажыры Ассамблеяның бирги айтырыы болуп турары таварылга эвес.

Женева чөвүлел хуралынга хамаарыштыр Б. Бернининиң демдеглээни болза, даштыкы херектер министрлериниң чугаалажыышкыннарының түңнелдери ажыктыг болган, чүге дээрге, күрүнелер аразынга харылзаа байдалдарны экижидерин, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырын, дайынның кыжанышкының чайладырын болгаш тайбыңны быжыглаарын чүгле тайбың чугаалажыышкыннарының аргазы-биле чедип ап болур. Моон-биле холбаштыр делегейниң аныяктары ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң болгаш АКШ-тың президентизи Д. Эйзенхауэрниң аразынга аргыжып ужуражыр дээнинге онза байыр чедирип турар деп илеткелчи онзалап демдеглээн.

Барыын-герман чазак бөлүктери кандыг-даа дугуржулганың кол удурланыкчылары болуп турарын база Барыын Германияда болгаш Барыын Берлинде амгы байдалдың таарымча чогунуң уламындан дайынныг месилдежишкинниң айыылы-даа үнүп чадап чогун демдеглээш, Б. Бернининиң чугаалааны болза, ынчангаш кол сорулга чүл дээрге Германия-биле тайбың керээзин чарары болуп турар.

Колония болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустарының национал-хосталгалыг демиселиниң бүгү делегейде күштелгениниң дугайын чугаалавышаан, империалистиг колонизаторларның хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш улустарның демиселин боой тудар дээр кандыг-даа оралдажышкыннарын илеткелчи буруу шапкан.

Бүгү делегейниң аныяктарының аразынга болгаш делегейниң аныяктар организацияларының аразынга харылзааларны тургузарының болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдериниң тодаргай айтырыгларының дугайын Б. Бернини чугаалаан. Бүгү чурттарның аныяктарының эң-не янзы-бүрү организацияларының төлээлекчилериниң киржилгези-биле тайбыңның бүгү-делегей конференциязын чыыдырарын ол саналдаан. Делегей аныяктарының чамдык организацияларының чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазын буруу шапкаш, Б. Бернини аныяктарның найыралының болгаш кады ажылдажылгазының идеязы кединде баргаш черле тиилээр дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка болгаш АКШ-тың президентизи Д. Эйзенхауэрге ДАБФ-ниң V Ассамблеязының чагааалары

ПРАГА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка болгаш АКШ-тың президентизи Д. Эйзенхауэрге бир дөмей утказыг чагааларны хүлээп алырын август 10-да хүндүскү хуралдың эгезинде даргалакчы М. Вецкер саналдаан. Чагааларда чугаалап турары болза:

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чазактарының баштыңнарының чоокку үеде ужуражып аргыжар дугайында дугуржулганы чедип алганынга Демократтыг Аныяктарның Бүгү-делегей Федерациязының V Ассамблеязының киржикчилери изиг байыр чедирип тур.

93 чурттардан аныяктарның 270 организациялары төлээлеттинген бистиң Ассамблеявыс тайбыңның, национал хамаарышпас чоруктуң болгаш аныяк салгакчыларның харысалгазының айтырыгларын бодунуң чугаалажылгазының төвүнде тургускан.

Он-он миллион оолдарның болгаш кыстарның тура-соруун илеретпишаан, дайынның кандыг-даа айыылын чайладыр, чепсегленишкиннерни дужурер, атомнуг болгаш термоядролуг чепсекти хоругдаар болгаш узуткаар, тайбың кожа-хелбээ турар чорукту хандырар төлээде, соок дайынны соксадыр дээш, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чымчадыр дээш шиитпирлиг демисежип турар бис.

Делегейниң бүгү айтырыгларын чугаалажышкыннарның аргазы-биле болгаш тайбың аргалар-биле шиитпирлеттинген турар ужурлуг кылдыр санап турар бис.

Ийи улуг күрүнелерниң удурттукчуларының аразынга болур янзылыг ужуражышкыннарга ынчангаш байыр чедирип турар бис.

Санал-оналдарны солчуруп калбартыры дээш туржуп турар болгаш чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралы эң чугула айтырыгларны шиитпирлээр дээш дүрген-не болган турар ужурлуг деп бодап турар бис

Улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың херээнге боттарының талаңардан идиг бээр дээш бүгү-ле чүүлдерни силерниң кылырыңарга бүзүрелин аныяктар илередип турар.

Чагааларны төлээлер болгаш аалчылар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле чүүлдүгзүнген.

Үш күрүнелерниң чөвүлел хуралында

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында үш күрүнелерниң чөвүлел хуралының ССРЭ-ниң төлээлекчизи С. К. Царапкин даргалаан 121-ги ээлчеглиг хуралынга чөвүлел хуралдың көрүп турары документилерни чугаалажып көөрү үргүлчүлээн.

Ядролуг шенелделерни соксадыр дээш контрольдуң системазынга аажок бедик черлерге ядролуг чазылдырыгларны илередир талазы-биле техниктиг ажылчын бөлүктүң илеткелинде бедик черлерге ядролуг чазылдырыгларны илередир талазы-биле аргаларны болгаш аппаратураларны сүмелээнин киирериңге Совет чазактың чөпшээрежип турарының дугайын ССРЭ-ниң төлээлекчизи медеглээн.

Англияның болгаш АКШ-тың төлээлери ол медегелге байыр чедиргеннер.

Африканың хамаарышпас чурттарының конференциязы доозулган

КАИР. (СЭТА). Африканың хамаарышпас чурттарының конференциязы бодунуң ажылын Либерияның найысылалы — Монровияда дооскан Август 4-тен эгелээш 8-ке чедир болуп эрткен ол конференцияга Африканың 9 күрүнелериниң—Каттышкан Араб Республиканың, Эфиопияның, Либерияның, Ливияның, Марокконуң Суданның, Тунистиң, Гананың болгаш Гвинеяның төлээлери киришкен. Алжир Республиканың түр чазааның төлээлекчизи база конференцияга олурушкан

Империализмге болгаш колониализмге удур демиселдиң кыйгырыы-биле эрткен, африкан улустарның конференциязы бөгүнгү Африканың чугула айтырыгларын чугаалашкан. Алжирде дайын, Францияның Сахарага ядролуг шенелделерни чорудар дээр бодалдары, Африкада расизм, ылгай көрүүшкүн, Камеруннуң хамаарышпас чоруунуң дугайында айтырыг, Ньясалендиде, Анголада, Угандада болгаш Африканың хамаарылгалыг өске-даа девискээрлеринде байдал конференцияның киржикчилериниң кичээнгейиниң төвүнге турган. Ол бүгү айтырыгларның талазы-биле конференция резолюцияларны бир үн-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазы

Август 10—ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазының үшкү хүнү. Ол хүн маргылдаалар спорттуң он чеди хевирлериниң эвес, харын чээрби бир хевирлериниң талазы-биле болган. Чадаг терге спортунуң, мотоспорттуң, эштириниң болгаш сугже халыырының талазы-биле маргылдаалар немешкен.

В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң спортчу биче аренназында Спартакиаданың кол судья коллегиязы ажылдап турар бажыңында «Командалар түңнелдери» деп бижиглелдиг улуг чарлалды азып каан. Оон чанынга судьялар, тренерлер, спортчулар доктаап каап турар. Спортчу демисел канчаар чорупп турарын, Москваның, Ленинградтың, эвилелдешкен республикаларның командаларының аразында ээлээн черлер канчаар хуваттынып турары кижи бүрүзүн сонуургадып турар.

Август 10-да 149,5 санныг москвачылар данзының бажынга турган. Ийиги черде—Россия Федерациязының чыылган командазы—128 санныг. Украин спортчулар 118 санныг болуп, үшкү черге турган. Дөртку черни 116 санныг Ленинградтың командазы болгаш бешки черни 109,5 санныг Белоруссияның командазы ээлеп турган. Дараазындагы командалар: Грузияның—102 санныг, Арменияның—94,5 санныг, Эстонияның—84 санныг, Литваның—81 санныг, Казахстанның—72 санныг, Узбекистанның—67,5 санныг, Азербайджанның—65,5 санныг, Латвияның—65 санныг, Молдавияның—43,5 санныг болган. Данзының ужунга Таджикистанның командазы (34,5 санныг), Киргизияның (29,5 санныг) болгаш Туркменияның (29 санныг) турган.

Белорус адыгжы Ярош тиилээн

Боодалга маргылдаазы кайгамчык солун болган. 50 болгаш 100 метрлерге биче калибрлиг лаңчыдан боодалга талазы-биле маргылдааларның түңнелдерин судьялар санап көөрге ол солун чүве илереп келген.

Белоруссиядан келген спорт мастери он сес-ле харлыг Эдуард Ярош 600 сандан 587 санны аткаш, бирги чээрни хенертен ээлепкен болган.

Ийиги черни спорт мастери Светлана Ладыженская (Ленинград) ээлээн. Ол дээрге хөй-хөй сураглыг эр адыгжыларны ашкан болгаш тиилекчиге чүгле 12 сан четпээн. Үшкү черни РСФСР-ниң чыылган командазындан спортчу Николай Глазов ээлээн. Ол 570 санны киир аткан.

Спортчулар—бедиктээш кырында

Аар атлетика талазы-биле Спартакиаданың бирги чемпиону делегейниң каш удаагы чемпиону болгаш рекордчузу москвачы Владимир Стогов болган. Ол үш янзы көдүрүүшкүннүң түңнелинде 327,5 килограммны көдүрген. Хоочун салгалдың штангистериниң бирээзи делегейниң экс-чемпиону Бакир Фархутдинов бодунуң хуузунда киришкен, ийиги черни ээлеп үнген. Оон түңнели—322,5 килограмм.

База дагын Лавров бирги черде

Чиик атлетиканың маргылдаалары эртип турар В. И. Ленин аттыг стадионнуң спортчу улуг аренназының индирлеринде көрүкчүлер хөй. Филадельфияга АКШ-тың командазы-биле маргылдаага чоокта чаа чайыннадыр тиилеп үнген алдарлыг совет спортчуларны кижи бүрүзү көөрүн күзеп турары ол.

Спортчу кылаштың мастерлери август 10-да демиселге бир-ле дугаарында кирипкеннер. Олар чээрби километр дурттуг черге маргыжыпканнар. Бир-ле дугаарында—олимпия чемпиону Леонид Спирин, делегейниң рекордчузу Григорий Панечкин (Таджикистан), Владимир Голубничный (Украина), Анатолий Ведяков (Москва) болгаш амгы сезонда тергиин эки кылаштап турар Михаил Лавров (РСФСР) чаржып үнүпкеннер.

Лавров бир-ле дугаарында келип, 1 шак 27 минута 53,4 секунда иштинде маңнаан. Чемпиондан чүгле 9 секунда хожудааш, Ведяков ийиги черни ээлеп алган. 1 шак 28 минута 9 секунда маңнаан Панечкин үшкү черни ээлеп алган.

Күш-культура коллективтериниң командалары

ССРЭ-ниң улустарының 1956 чылда болган бирги Спартакиадазындан ылгаштыр, амгы—ийиги Спартакиадада Москваның, Ленинградтың, эвилелдешкен республикаларның чыылган командаларындан аңгыда, бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң командалары киржип турар. Олар спорттуң беш хевирлериниң—эштириниң, гимнастиканың, чиик атлетиканың, чадаг терге спортунуң, ар атлетиканың талазы-биле маргылдааларда киржип турарлар.

Спорттуң массалыг чоруу болгаш күш-культуржуларның мергежилиниң өзүлдези—күш-культура коллективиниң Спартакиадага маргылдаага кирерин тодараткан чүве ол тур. Ол эргени 674 киржикчилерни каттыштырган 78 командалар чаалап алган. Оларның аразында—спорттуң 122 мастерлери болгаш бирги чергениң 388 спортчулары бар болган.

Редакторнуң оралакчызы **Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.**

Кижиниң чеминге ногааларның болгаш кат-чимистерниң ужур-дузазы

Эки чемненирин кижи бүрүзү эки билир. Ынчалза-даа кандыг чемнерни эки деп санаарыл?

Ол болза, хамыктың мурнунда—холушкак, янзы-бүрү чемнер болур.

Дириг организмниң составында суг, белоктар, үс-чаг, углеводтар, минералдыг чүүлдер болгаш витаминнер кирип турар. Кижиниң чемге хереглеп турар продуктуларын химиктиг анализтеп көөр болза, олар шупту янзы-бүрү болур болгаш кижиниң мага-боду ышкаш ол-ла чүүлдерден, тодаргайлаарга суг, белоктар, углеводтар, үс-чаг, минералдыг чүүлдер болгаш витаминнерден тургустунган болур. Бистиң мага-бодувустуң тканьнарының химиктиг составтары ындыг хевирлиг болур-дур. Ол чокка кижи чурттап-даа шыдавас, кадык болгаш ажылгыр-даа болуп шыдавас.

Оон-биле чергелештир мага-боттуң составында кирип турар чүүлдерниң үрелиишкини база болуп турар.

Организмде шак ол нарын химиктиг хуулуушкуннарны чүүлдерниң солчуушкуну деп адаар.

Чүүлдерниң солчуушкуну организмде витаминнерниң барындан чүгле өйүнде боттанып турар. Витаминнерниң чүгле чогундан эвес, харын мырыңай четпезинден чүүлдерниң солчуушкуну баксыраар, ол чорук кадыкшылга хоралыг болур. Кандыг-бир витаминниң кончуг үр чок болуру аар аарыгга чедирип болур. Витаминнер организмниң янзы-бүрү аарыгларга удурланыышкынын ол ышкаш бедидип турар.

Минералдыг дустар база-ла эвээш эвес ужур-дузалыг болуп турар, витаминнерниң чогу ышкаш оларның чогу организмниң доктаамал аңаа ажылдаарынга моондактыг. Кальций дузу болгаш фосфор болза сөөктерниң болгаш диштерниң тургузуунга баар, демир дузу ханга кислородту берип турар гемоглобинниң составынга кирер; фосфор нерви тканының составынга кирер.

Кижи минералдыг дустарны витаминнерни ышкаш үнүш продуктуларындан, болдуунда ногаалардан, кат-чимистерден ап турар.

Ногаалар болза, өске продуктуларны шиңгээдип алырынга дузалап турар. Олар чем хайылдырар бестерниң ажыл чорудулгазын хайындырар, шөйүндүлерниң ажылын экижидер. Ногааларны чүгле хайындырып чиир эвес, харын чигге, дузап чип болур.

Ынчангаш ногаалар, кат-чимистер кижиниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Ногаа болгаш огород ажылдарын хөгжүдерин, кат-чимистиг садтарны өстүрерин Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаалдарында айтып турар. Совет өг-бүлеге чылдын-на янзы-бүрү ногааларны, кат-чимистерни чемге херглээриниң аргазын берип турар.

ТЫВА ОБЛАСТЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, оралакчызының, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының, культура болгаш амыдырал килдизиниң 37-13, кадр ажыл-агый, ниитики информация килдистериниң 21-47, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 22-64, чагаа килдизиниң 21- 27, бухгалтерияның 35—24, корректорларның 20-60.

ТС—00264

Чагыг № 2137. Культура эргелелиниң типографиязы